

Životni suputnici rimskih vojnika na salonitanskim nadgrobnim natpisima iz doba principata

Na 136 nadgrobnih natpisa rimskih aktivnih vojnika ili veterana koji se datiraju u doba principata, a potječu iz Salone ili njezina okruženja, spominju se još po jedna ili više osoba. Analiza natpisa pokazala je da ih je najmanje 190, a povezane su s vojnicima i veteranima na različite načine. Najčešće su to njihove žene (*coniunx, uxor*) s kojima su imali djecu, zatim oslobođenice i oslobođenici koji su imenovani ili navedeni uobičajenom sintagmom (*lib. libertaeque*), roditelji, krvna braća i tzv. braća po oružju, sestre, hospite, suborci iz postrojbe, prijatelji, robovi, a u pojedinim primjerima punac, šurjak, šurjakinja, prijateljica. Neki su i nasljednici preminulih vojnika i veterana. Rijetki natpisi ne navode u kakvu su odnosu vojnici i druga osoba, ali se to ipak može pretpostaviti. Utvrđuje se tko je koga komemorirao, a analizom imena nastoji se odrediti podrijetlo ovih osoba. Sva tri elementa pomažu da se dokuči društveni status životnih suputnika rimskih vojnika u Salonu.

Vojnici i njihovi odnosi s ostalim osobama prema nadgrobnim natpisima

Najvjerojatnije već od Augustove vladavine vojnici nisu tijekom aktivne službe smjeli sklopiti zakonski pravovaljan brak (*conubium*). Nije im se branilo da žive u zajednici sa ženama (*contubernium*, konkubinac) i ne bilježi se da bi zbog toga bili kažnjavani, pa se zaključuje da je država očito tolerirala takve zajednice. Zabrana sklapanja braka najvjerojatnije se nije odnosila na centurione i časnike, a sigurno nije pogađala senatore i vitezove u vojnoj službi. Djeca rođena tijekom očeve službe bila su nezakonita neovisno o tomu je li otac bio legionar ili augurijar i nisu imala pravo na njegovo imanje osim ako su u oporuci navedena kao nasljednici. Iako su carevi Klaudije i Hadrijan vojnicima dali određene privilegije i riješili pitanja nasljeđivanja, tek im je car Septimije Sever krajem 2. stoljeća dopustio da žive sa svojim ženama i tako omogućio stvaranje zakonitih brakova.¹ Svi su

¹ SCHEIDEL 2007: 417-418; detaljnije v. CAMPBELL 1978: 153-166, a posebno PHANG 2001: 16-52, 86-133, 326-383, također i ALLISON 2011: 165-166. GARNSEY (1970: 45-53) je smatrao da ni nakon 197. godine vojnici nisu imali pravo na sklapanje zakonski priznatog braka. Sklapanje braka podrazumijeva stvaranje obitelji. U rimskome svijetu riječi *familia* i *domus* označavale su obitelj odnosno domaćinstvo, a izraz *domus* bio je općenitiji nego *familia*; o razlikovanju ovih pojmova i pitanju je li u rimskom svijetu bio zastupljen tip jezgrene ili proširene obitelji v. SALLER 1984: 340-344, SALLER I SHAW 1984: 124-156, KURILIĆ 2008: 39-51.

veterani nakon časnog otpusta iz službe dobili pravo ženidbe (*conubium*) sa samo jednom partnericom bez obzira na njezin građansko-pravni status. U 1. stoljeću na nadgrobnim natpisima vojnika prilično se rijetko spominju njihove žene. Vojnici su služili daleko od svojih domova gdje nije bilo mnogo žena jednakog društvenog statusa, a u takvom okruženju njihovi su komemoratori gotovo redovito kolege vojnici, posebice oni koje su odredili za nasljednike. Velika mobilnost postrojbi u doba ranog principata također je onemogućavala razvijanje stalnih veza. Međutim, tijekom 2. i posebno 3. stoljeća vojnike sve češće komemoriraju žene i djeca. Ovaj razvoj potaknut je i povećanim provincijskim novačenjima kojima su sačuvane veze s obiteljima i ženama iz lokalne sredine.² Žene vojnika spomenute na natpisima gotovo redovito imaju 20 ili 30 godina, a oko 90% ih je imalo građansko pravo.³ Vojnici za njih rabe izraze *uxor*, *coniunx* i *marita*, znatno su rjeđe nazvane *concubina*, *amica*, *hospita*, rijetko *focaria*, a katkada i *coniunx et liberta*. Iako nije jasno kako se pravno gledalo na ove zajednice prije 197. godine – kao na *concubinatus* ili kao na *matrimonia iniusta* – moglo bi se govoriti o konkubinatu, ali vojnici nisu marili da se to na natpisu istakne.⁴

U legijama podunavskih provincija tijekom 1. stoljeća žene se kao komemoratori pojavljuju kod samo 15% legionara, a istodobno 57% legionara komemoriraju osobe koje im nisu srodnici, posebice kolege vojnici. U 2. stoljeću udio onih koje komemoriraju žene povećan je na 33%, a u 3. stoljeću na 45%. U pomoćnim postrojbama slika je više-manje jednaka. Tijekom 1. stoljeća žene su komemoratori u tek 16% primjera, 53% komemoracija otpada na kolege iz postrojbe ili na treće osobe. Tijekom 2. i 3. stoljeća žene su komemoratori u 39% primjera, dok su ostale osobe komemoratori u 29% primjera.⁵ U postrojbama koje su novačile pripadnike iz sredine u kojoj su bile smještene dominira način komemoriranja uvelike sličan onome kod civilnog stanovništva. Potpuno drugačija slika je u postrojbama koje su bile smještene daleko od područja gdje su unovačene. Kod vojnika u Hispaniji, Podunavlju i Africi u više od 70% svih odnosa dominira jezgrena obitelj, a u Germanijama i Britaniji zastupljenost odnosa s članovima jezgrene obitelji je 35 do 40%.⁶ Kod vojnika u Liburniji veze među članovima jezgrene obitelji čine tek 40% svih odnosa. Od toga je 12% odnos *frater-fratri* (tek za polovicu njih može se sigurno reći da su bili braća samo po oružju).⁷

Vojnik je sebi za iznos dviju godišnjih legionarskih plaća mogao priuštiti vlastitoga roba,⁸ a u nekim literarnim izvorima stoji da su robovi pratili vlasnike-

² SCHEIDEL 2007: 419-421, za postotne odnose v. i PHANG 2001: 53-85, 142-164.

³ PHANG 2001: 190-195, SCHEIDEL 2007: 423-424.

⁴ PHANG 2001: 151, 199-201 i dalje.

⁵ PHANG 2001: 152-153.

⁶ SALLER I SHAW 1984: 139-145.

⁷ KURILIĆ 2008: 65-66.

⁸ SCHEIDEL 1989: 239-245, PHANG 2001: 196.

vojnike na vojnim pohodima.⁹ Vojnici su nakon otpusta primali veću svotu novca (*missio nummaria*) kojom su mogli kupiti robove,¹⁰ a mnogi su im oporučno davali slobodu.¹¹ Vojnike nerijetko komemoriraju nasljednici koje su mogli odabrati iz različitih skupina. Prema nadgrobnim natpisima vojnika u Germaniji koji završavaju formulom *heres ex testamento faciendum curavit*, nasljednik je mogao biti roditelj, srodnik, kolega vojnik ili oslobođenik.¹² U legijama na Dunavu tijekom 1. stoljeća odnosi vojnika s njihovim oslobođenicama bili razmjerno česti (42%), a kod pripadnika ratnih mornarica rjeđi (25%). Oslobođenice se možda spominju na još većem broju natpisa, ali nije naveden njihov oslobođenički status. Može ga se naslutiti prema imenskom obrascu (*duo nomina* bez filijacije ili libertinacije).¹³ Nije bilo neobično da se vojnik oženi vlastitom oslobođenicom. Primjerice, pripadnici ravenske i mizenske ratne mornarice to su činili većinom u kasnim dvadesetim godinama, legionari iz logora na obalama Dunava u tridesetim godinama života, a vojnici iz provincija u sjevernoj Africi na to su čekali do stjecanja veteranskog statusa, što jasno govori da su razlike postojale od regije do regije.¹⁴ Tijekom 1. stoljeća oslobođenice su često (42-50%) komemoratorice pripadnicima legija u Germaniji, kao i pripadnicima italjskih flota (25-59%), dok u drugim uzorcima taj postotak osjetno varira (3-35%).¹⁵

I.1. Osobe s natpisa aktivnih legijskih vojnika

(T. I., 1. – 40)

Četrnaest salonitanskih natpisa pripada vojnicima koji su u dalmatinskim legijama služili tijekom 1. st. (T. I., 1-14). Sedma klaudijevska odana i vjerna legija (*Legio septima Claudia pia fidelis*) je u Dalmaciji boravila od Panonsko-dalmatinskog ustanka (6-9. godine) do 58-62. godine,¹⁶ prema čemu se datiraju

⁹ VISHNIA 2002: 267, SOUTHERN 2006: 224-225.

¹⁰ SOUTHERN 2006: 167, WESCH-KLEIN 2007: 439.

¹¹ PHANG 2001: 243-244. Stjecanje slobode za roba je značilo dobivanje građanskog prava, a s njime i novog imenskog obrasca sastavljenog od patronovog prenomena i gentilicija. Izvorno vlastito ime roba dolazilo je na treće mjesto kao kognomen; v. ROSS TAYLOR 1961: 125, SALWAY 1994: 128. Oslobođenik bez vlastite obitelji postajao je dio familije svojega patrona s kojim je ojačao stare veze. Time se kao rimski građanin lakše integrirao u društvo; v. TEMIN 2004: 528-529.

¹² CUFF 2010: 114, PHANG 2001: 243-244.

¹³ PHANG 2001: 193. ROSS TAYLOR 1961: 117, bilj. 13-14 pokazala je na primjerima iz grada Rima da određivanje robovskog ili oslobođeničkog statusa neke osobe na temelju nadgrobnog natpisa nije jednostavan zadatak.

¹⁴ SCHEIDEL 2007: 422, v. i PHANG 2001: 194.

¹⁵ SCHEIDEL 2007: 425.

¹⁶ MARŠIĆ 2010: 74, TONČINIĆ 2011: 12-14, 172.

natpisi njezinih aktivnih pripadnika. Devet njihovih natpisa sačuvalo je imena drugih osoba. Na prva tri nije uklesan počasni naslov *Claudia pia fidelis* koji je legija dobila jer je odbila poduprijeti Skribonijanovu pobunu protiv cara Klaudija. Zato se natpisi mogu datirati prije 42. godine.¹⁷ Nadgrobni žrtvenik oporučno je postavljen konjaniku Marku Ticiju (1) pod nadzorom Lucija Gelija. Većina od desetak potvrda italskog gentilicija *Gellius* u Dalmaciji,¹⁸ potječe iz Salone. Članovi ove familije vjerojatno su u doba ranog principata pripadali gradskoj aristokraciji: jedan je bio kvatuorvir, neki su imali oslobođenike i zemljoposjede sjeveroistočno od najstarijeg dijela grada.¹⁹ Možda je Lucije Gelije bio Ticijev suborac iz legije.²⁰ Oslobođenica Severa postavila je stelu (2) Gaju Asuriju.²¹ Njezin je kognomen čest u Dalmaciji. U Saloni je potvrđen na 11 natpisa, a među osobama koje ga nose su i dvije oslobođenice.²² Na steli (3) Kvinta Valerija kao komemorator i nasljednik naveden je Lucije Valerije, možda njegov sin ili oslobođenik. Natpis spominje i Kvintovu oslobođenicu Valeriju Kvintu.²³

Ostali natpisi datiraju se poslije 42. godine. Oslobođenik Lucije Trebonije Sukceso postavio je za njihova života stelu (4) legionaru Luciju Treboniju Valentu, njegovom sinu Luciju Treboniju Konstantu i sestri Treboniji Tertuli. Sukcesov je kognomen čest u zapadnim krajevima Carstva.²⁴ Mjesto ukopa na istoj grobnoj parceli osigurao je za sebe i svoje oslobođenike i oslobođenice.²⁵ Zbog oštećenja stele vojnika Gaja Mantika (5) ne može se reći u kakvoj je vezi bio sa spomenutim Gajem Avinijem Postumijem, zasada jedinim nositeljem italskog gentilicija *Avinnius* u Dalmaciji²⁶ i možda Mantikovim suborcem iz postrojbe.²⁷ Augustalski sevir Gaj Klodije Feliks, oslobođenik signifera [Gaja Klodija(?) ---] postavio je nadgrobni žrtvenik (6) bivšem gospodar. Feliks je potvrđen i na vlastitom nadgrobnom natpisu iz Salone koji je za života postavio sebi, kćeri Klodiji Primigeniji i potomcima.²⁸ Njegov kognomen tipičan je za pripadnike oslobođeničke

¹⁷ RITTERLING 1925: 1617, BETZ 1938: 36-37, TONČINIĆ 2011: 14, 139-140.

¹⁸ *OPEL* II: 162, *Gellius*.

¹⁹ *CIL* III 1920, *CIL* III 2343a, v. ALFÖLDY 1969: 87, GABRIČEVIĆ 2015: 217-220.

²⁰ ALFÖLDY 1969: 87.

²¹ MATIJEVIĆ 2015b: 134.

²² ALFÖLDY 1969: 295.

²³ MATIJEVIĆ 2016: 134.

²⁴ ALFÖLDY 1969: 302.

²⁵ MATIJEVIĆ 2016: 134.

²⁶ *OPEL* I: 96, *Avinnius*.

²⁷ ALFÖLDY 1969: 64.

²⁸ *CIL* 3, 2095 (8583): *C(aius) Clodius Felix / IIIIIvir Aug(ustalis) / v(ivus) f(ecit) sibi et / Clodiae Primigeniae / filiae / posterisque suis*; v. i GLAVIČIĆ 2002: 354, kat. br. 211, MATIJEVIĆ 2015b: 134-135.

populacije u zapadnim krajevima Carstva.²⁹ Signiferu Gaju Lukreciju luksuznu su portretnu stelu (7) na grobnoj parceli oporučno podigli brat (*frater*) čije ime nije navedeno i oslobođenik Krest. *Chrestus* je ime grčkoga podrijetla i svojstveno pripadnicima oslobođeničke populacije.³⁰ Spomenik je postavljen i Primu koji je mogao biti Lukrecijev oslobođenik, rob³¹ ili sin.³² Teško je reći je li neimenovani brat bio Lukrecijev suborac iz legije ili stvarni brat, možda upravo veteran Gaj Lukrecije (85) koji je služio u Sedmoj legiji. Mjere grobne parcele identične su na oba natpisa, te su spomenici mogli pripadati istom hortu u vlasništvu njihove obitelji.³³ Centurion Gaj Vibije Pudent za života je postavio nadgrobni žrtvenik (8) sebi i ženi (*uxor*) Juliji Poli, Gajevoj kćeri. Njezin gentilicij i kognomen upućuju na italsko podrijetlo.³⁴ Centurion Publije Plocije postavio je stelu (9) oslobođeniku Primigeniju koji je preminuo u dvadesetim ili tridesetim godinama života.³⁵ Njegov kognomen uobičajen je za oslobođeničke u zapadnom dijelu Carstva.³⁶

Četiri natpisa pripadaju vojnicima Jedanaeste klaudivijske odane i vjerne legije (*Legio undecima Claudia pia fidelis*) koja je u provinciju došla kad i Sedma legija, a napustila je nešto kasnije, 68.-69. godine.³⁷ Brat (*frater*) Fabije Fabijan postavio je natpis (10) vojniku Kvintu Fabiju Pakatu. Istovjetni gentilicij upućuje na zaključak da su bili krvna braća. Grad Vijena u Narbonskoj Galiji, koji je Fabijan dao navesti kao domicil brata Pakata, mogao bi biti i njegov zavičaj. Vojnik Marko Blezije Tertul postavio je nadgrobni natpis (11) hospiti (*hospita*) Papiriji Piralidi. Nije potpuno jasno što izraz *hospita* točno znači kad se pojavljuje u odnosu s nekim vojnikom, iako je općeprihvaćeno da u takvim okolnostima označava njegovu suložnicu.³⁸ Papiriji potječu iz Italije,³⁹ a velika većina od 20-ak potvrda njihova gentilicija nađena je u Saloni. Među njima je značajan broj oslobođenika⁴⁰ kojima je prema karakteristikama svoga kognomena mogla pripadati i Piralida.⁴¹ Lucije Varije Leto Pu[---]postavio je

²⁹ ALFÖLDY 1969: 202.

³⁰ ALFÖLDY 1969: 176.

³¹ MATIJEVIĆ 2015b: 135. Kognomen *Primus* također je uobičajen među oslobođenicima u zapadnom dijelu Carstva, ALFÖLDY 1969: 272.

³² MARŠIĆ 2010: 67.

³³ TONČINIĆ 2011: 63.

³⁴ ALFÖLDY 1969: 33, 268, *OPEL* III: 148, *Polla*.

³⁵ MATIJEVIĆ 2015b: 134.

³⁶ ALFÖLDY 1969: 271.

³⁷ RITTERLING: 1925, 1693 i d., WILKES 1969: 96-97, FELLMANN 2000: 127 i d.

³⁸ PHANG 2001: 151, 199, KURILIĆ 2006: 133.

³⁹ *OPEL* III: 123, *Papirius*.

⁴⁰ ALFÖLDY 1969: 107.

⁴¹ ALFÖLDY 1969: 277.

nadgrobní žrtveník (12) centurionu Luciju Variju [---] i Beniji Sabini. Oštećenost natpisa dopušta različite pretpostavke o karakteru njihovih međusobnih odnosa. Istovjetni centurionovi i Letovi prenamen i gentilicij sugeriraju da su otac i sin ili gospodar i oslobođenik. Slova *PV[---]* iza kognomena mogla bi biti početak Letova signuma ili riječi *puer* koja na dalmatinskim natpisima nije česta, ali je ipak potvrđena s nekoliko primjera.⁴² Prema tom tumačenju Benija Sabina je najvjerojatnije centurionova žena. Pripadala je istaknutoj salonitanskoj porodici koja je dala nekoliko pojedinaca na važnijim vojnim i upravnim funkcijama u Dalmaciji i Saloni.⁴³ Druga je mogućnost da su slova *PV[---]* početak sigle za formulu *p(ater) v(ivus) [filio suo et sibi]*. Prema tom tumačenju Lucije Varije Leto i Benija Sabina bili bi centurionovi otac i majka.⁴⁴ Čini se da je to ipak manje vjerojatno jer pretpostavlja da su roditelji došli s njime u Dalmaciju nakon što je u rodnoj Augusti Pretoriji unovačen u legiju. Stoga se ipak čini da je Benija Sabina centurionova žena, a Leto njihov sin, ili čak oslobođenik. Takve su veze potvrđene na natpisu (13) legijskog centuriona Julija Paterna. Na natpisima iz razdoblja ranog principata roditelji se rijetko navode kao komemoratori sinova vojnika. U Saloni to pokazuju samo natpisi (16) konzularskog beneficijarja Proklina i viteza Pakuvijana.⁴⁵ Centurionu Marku Juliju Paternu nadgrobní natpis (13) oporučno su postavili žena Julija Maksima, Titova kći, i oslobođenik Marko Julije Dokim, ujedno i nasljednik. Paterno im je za podizanje spomenika ostavio 10.000 sestercija što jasno govori da je želio da bude bogato opremljen.⁴⁶ Julija Maksima je italjskog podrijetla,⁴⁷ oslobođenik nosi kognomen grčkog podrijetla tipičan za oslobođenike.⁴⁸

Jedan nadgrobní natpis pripada vojniku Četvrte flavijske sretné legije (*Legio quarta Flavia felix*) koja je u provinciji boravila između 70. godine i sredine 80-ih godina.⁴⁹ Vojniku Luciju Mariju Fortunatu (14) postavio ga je brat (*frater*) Marko Eupunije Viktor. Različiti gentiliciji mogu značiti da su bili krvna braća po majci ili suborci iz iste legije odnosno „braća po oružju.“⁵⁰ Vojnici su na epitafima

⁴² *CIL* III 9165 i *ILJug* 2206 (Salona), *CIL* III 14321.26 (Burnum), *CIL* III 13256 (Aserija), *ILJug* 665 (Brela), *ILS* 8516 (Baška voda), *ILJug* 1612 (Zenica).

⁴³ ALFÖLDY 1969: 66-67. O vitezovima, gradskim dužnosnicima u Ekvu i Saloni, te o pripadnicima namjesnikova oficija iz ove porodice detaljnije v. MATIJEVIĆ 2017a: 200.

⁴⁴ MATIJEVIĆ 2017a: 200.

⁴⁵ *CIL* III 2049.

⁴⁶ MATIJEVIĆ 2016: 136-137.

⁴⁷ ALFÖLDY 1969: 31-33.

⁴⁸ ALFÖLDY 1969: 190.

⁴⁹ RITTERLING 1925: 1541-1542, BETZ 1938: 47, WILKES 1969: 97, bilj. 2; LE BOHEC I WOLFF 2000: 239, v. i JONES 1974: 49.

⁵⁰ PHANG 2001: 151, 162, LENDON 2006: 271, v. i WILKES 1969: 104, bilj. 1.

gotovo redovito ovim izrazom iskazivali povezanost.⁵¹ Eupunijevo podrijetlo ne može se odrediti jer njegov gentilicij nije potvrđen drugdje u Carstvu.⁵² Eupunije Viktor je natpis postavio i suprugi (*coniunx*) Ekvitini Terciji koja je zasad jedini poznati nositelj gentilicija *Aequitinus* u europskom dijelu Carstva i vjerojatno je italaskog podrijetla.⁵³

Tri su natpisa postavljena legijskim vojnicima koji su služili kasnije tijekom ranog principata (T. I., 15-17). Centurionu Titu Flaviju Pomponijanu iz Druge trajanovske silne legije (*Legio secunda Traiana fortis*) natpis (15) su tijekom hadrijanskog doba postavili nasljednici, možda centurioni iz legije, čija imena nisu navedena.⁵⁴ Majka Epidija Prokula postavila je tijekom tridesetih ili četrdesetih godina 2. stoljeća nadgrobni žrtvenik sinu, konzularskom beneficijariju Luciju Graniju Proklinu (16) iz Četrnaeste dvojne legije (*Legio quarta decima gemina*). U njegovoj je familiji bilo oslobođenika i oslobođenica, ali njihova imena nisu navedena. Možda je Proklin u južnom dijelu salonitanskog agera uz grobnu parcelu posjedovao i imanje gdje su mogli raditi neki njegovi oslobođenici.⁵⁵ Majka nosi italaski gentilicij *Epidius*⁵⁶ čiji su nositelji potvrđeni u Jaderu i Dokleji.⁵⁷ Natpis iz Britanije izričito spominje Epidija, vojnika s civitetom rodom iz Ekva.⁵⁸ Epidija sigurno nije došla iz druge provincije kako bi sinu ovdje postavila luksuzan nadgrobni spomenik, što znači da je ovo bio njezin rodni kraj⁵⁹ i da je bila prilično imućna. Dvije osobe postavile su tijekom prve polovice 2. stoljeća stelu (17) spekulatoru Titu Ti[---]. Zbog oštećenosti spomenika ne može se odrediti u kakvu su odnosu bile s njime. Od imena prve ostalo je sačuvano *T[---] EUPHRO[---]*, a od imena druge *T T[---]*. Kognomen prve osobe mogao bi biti *Euphrosynus* i upućivao bi na osobu oslobođeničkog statusa,⁶⁰ posebno zato što natpis jasno govori da je ovaj spekulator imao oslobođenike i oslobođenice. O drugoj se osobi može reći samo da je bila muškarac s građanskim pravom.⁶¹

⁵¹ COSME I FAURE 2004: 346. Kod većine civilnih populacija komemoracije *frater - fratri* iznose 4-5% svih odnosa, dok je u vojnim postrojbama, primjerice u carskoj konjaničkoj straži u Rimu ili u nekim jedinicama u Germaniji, ovakav odnos zastupljen u gotovo polovici primjera, SALLER I SHAW 1984: 141.

⁵² ALFÖLDY 1696: 84, *OPEL* II: 127, *Eupunius*.

⁵³ ALFÖLDY 1696: 55, *OPEL* I: 31, *Aequitinus*.

⁵⁴ Za dataciju v. DEMICHELI 2015: 64.

⁵⁵ CAMBI I RAPANIĆ 1979: 98-104, MATIJEVIĆ 2016: 139.

⁵⁶ *OPEL* II: 120, *Epidius*.

⁵⁷ ALFÖLDY 1969: 83.

⁵⁸ *EDH* HD015986.

⁵⁹ Roditelji vojnika najčešće postavljaju djeci nadgrobne spomenike u provinciji u gdje žive, v. DEMICHELI 2015: 66.

⁶⁰ ALFÖLDY 1969: 197.

⁶¹ Detaljnije o dataciji spomenika i imenima v. MATIJEVIĆ 2015b: 138.

Deset natpisa (T. I., 18-28) spominje pripadnike šest različitih legija (Prve italske, Prve pomoćnice, Desete i Četrnaeste dvojne, Jedanaeste, Treće kirenaičke) koji su u doba kasnoga principata obavljali visokorangirane službe u namjesnikovu oficiju.⁶² Vizelija Julija i majka Ebucija Januarija komemorirale su na steli (18) komentarijenza Tiberija Klaudija Januarija. Gentilicij *Visellius* latinskog je podrijetla i poznat u zapadnim provincijama,⁶³ a gentilicij *Aebutius* je sjevernoitalskog podrijetla i u doba kasnog principatu potvrđen je isključivo u Saloni.⁶⁴ Poncije Viator postavio je stelu (19) spekulatoru čije ime nije sačuvano i kojega je nazvao bratom (*frater*). Gentilicij *Pontius* potječe iz Italije odakle je najviše njegovih potvrda,⁶⁵ kognomen *Viator* posvuda je rasprostranjen.⁶⁶ Kći Valerija Sabina komemorirala (20) je spekulatora Lucija Valerija Augustala. Njezin je kognomen posebno čest u Italiji, na zapadu, u Noriku i Panoniji.⁶⁷ Šest je natpisa postavljeno beneficijarijima. Supruga (*coniux*) i brat postavili su stelu Gaju Juliju Saturninu (21). Gentilicij supruge Domicije Belike, Markove kćeri, posvuda je rasprostranjen, a u Dalmaciji ga nose Italici i Orijentalci.⁶⁸ Kognomen zasada nema drugih potvrda u provinciji,⁶⁹ za razliku od drugih dijelova Carstva, posebno Norika.⁷⁰ Drugi komemorator, Saturninov brat (*frater*) zove se Gaj Julije Puzinion. Osoba istoga imena spominje se na natpisu iz Akvinka kao pripadnik Druge legije pomoćnice (*Legio secunda adiutrix*).⁷¹ Kognomen *Pusinnio* tipičan je za keltske oblasti,⁷² a najviše potvrda potječe iz Panonije.⁷³ Elije Marcijan postavio je nadgrobni natpis (22) djevojčici Faniji Maksimi koja je živjela dvije godine i devet mjeseci. Gentilicij *Fanius* je italskog podrijetla. Zasada je u Saloni tijekom kasnoga principata potvrđen još samo jedanput.⁷⁴ Ulpiju Justinu (23) stelu je postavila majka čije ime nije navedeno, Luciju Vetiju Probu stelu (24) su podigla djeca Lucije Vetije Grato i Vetija Januarija. Elija Tetida (ili Tetija) postavila je nadgrobni natpis (25) Publiju Eliju Lupu, kćerima Vibiji Forti i Eliji

⁶² MATIJEVIĆ 2015a: 132-148.

⁶³ ALFÖLDY 1969: 338, *OPEL* IV: 175, *Visellius*.

⁶⁴ ALFÖLDY 1969: 54; *OPEL* I: 24-25, *Aebutius*.

⁶⁵ ALFÖLDY 1969: 112, *OPEL* III: 153, *Pontius*.

⁶⁶ ALFÖLDY 1969: 326, *OPEL* IV: 164-165, *Viator*.

⁶⁷ ALFÖLDY 1969: 285.

⁶⁸ ALFÖLDY 1969: 82, *OPEL* II: 105-106, *Domitius*.

⁶⁹ ALFÖLDY 1969: 164.

⁷⁰ *OPEL* I: 117, *Bellicus*.

⁷¹ *CBFIR* 479. *CIL* III 3489: *N{y=I}mphis / sacrum / Iul(ius) Pusinio / imm(unis) leg(ionis) II / [a]d(iutricis) {p=r}{(iae) f(idelis) v(otum) l(ibens) m(erito)}*.

⁷² ALFÖLDY 1969: 277.

⁷³ *OPEL* III: 173, *Pusinnio*.

⁷⁴ U Dalmaciji je poznat i kao *Fannius*, ALFÖLDY 1969: 85, *OPEL* II: 134, *Fanius*, *Fannius*.

Ursili čije je ime kasnije dodano, što bi moglo značiti da je kasnije i umrla, u dobi od 25 godina. Njezin je kognomen italskog podrijetla i u Dalmaciji poznat na još tri natpisa, potvrđen rijetko samo u Italiji.⁷⁵ Svi dalmatinski primjeri rijetkoga grčkog kognomena *Tethis* potječu iz Salone.⁷⁶ Ursila i Tetida (ili Tetija) nose gentilicij *Aelius*. Ursila ga je dobila od oca, a Tetida (ili Tetija) pripadala porodici koja je također civitet dobila od cara Hadrijana ili Antonina Pija.⁷⁷ Gentilicij Vibije Forte italskog je podrijetla, od 23 dalmatinske epigrafske potvrde iz doba kasnoga principata čak 17 ih je iz Salone i okolice.⁷⁸ Kognomen *Fortis* posvuda je rasprostranjen.⁷⁹ Emilija Afrodita postavila je nadgrobnog žrtvenik (26) beneficijariju i patronu Kvintu Emiliju Rufu. Nema sumnje da je bila njegova oslobođenica jer ga je nazvala patronom i nosi njegov gentilicij.⁸⁰ Njezin je kognomen orijentalnog podrijetla i uobičajen za oslobođenice.⁸¹ Sestra Restuta i prijatelj *[---] annus* postavili su natpis (27) beneficijariju ili kornikulariju *[---]koniju [---]inu*. Restutin je kognomen osobito rasprostranjen u Italiji i keltskim oblastima, od 15 dalmatinskih epigrafskih potvrda samo jedna nije iz Salone.⁸² Nije poznato kako je glasilo kognomen drugoga komemoratora (*[---]annus*).⁸³ Oslobođenik Firmin postavio je stelu (28) centurionu frumentariju Titu Varoniju Maronu. Firminovo je ime posvuda rasprostranjeno, posebno u Italiji, a gotovo sve njegove epigrafske potvrde iz Dalmacije pripadaju vremenu kasnog principata.⁸⁴ Služba frumentarija zahtijevala je od vojnika veliku mobilnost pa se smije pretpostaviti da je Firmin pratio Varona na zadacima koje je obavljao diljem Carstva. Dobra analogija je reljef nadgrobnog spomenika (*ILS 2378*) iz Viminacija na kojemu je prikazan sluga kako nosi koplje svoga gospodara spekulatora, namještenika provincijskog oficija u Meziji.⁸⁵ Rimski epitafi frumentarija rijetko spominju žene i djecu, a brigu oko pokopa preuzimali su nasljednici, oslobođenici i posebno kolege iz numera koji su često bili iz iste legije. Ovo ukazuje da su se odnosi prijateljstva i solidarnosti razvili u okviru provincije, legije, oficija i nastavili u Rimu gdje su ovi vojnici bili izdvojeni. Izvršavanje zadaća često u najudaljenijim dijelovima

⁷⁵ ALFÖLDY 1969: 317, *OPEL IV*: 201, *Ursilla*.

⁷⁶ ALFÖLDY 1969: 310, v. i *OPEL IV*: 120, *Thetis*.

⁷⁷ ALFÖLDY 1969: 43-44.

⁷⁸ ALFÖLDY 1969: 136-137.

⁷⁹ ALFÖLDY 1969: 206, *OPEL II*: 150, *Fortis*.

⁸⁰ MATIJEVIĆ 2016: 139.

⁸¹ ALFÖLDY 1969: 174-175.

⁸² ALFÖLDY 1969: 282, *OPEL IV*: 28, *Restutus*.

⁸³ U literaturi prevladava pretpostavka da je riječ o kognomenu *Tyrannus* koji je grčkoga podrijetla, vrlo je rijedak i u Dalmaciji nije potvrđen, v. ALFÖLDY 1969: 316, *OPEL IV*: 136, *Tyrannus*.

⁸⁴ ALFÖLDY 1969: 204; *OPEL II*: 142, *Firminus*.

⁸⁵ RANKOV 1990: 182.

Carstva i kratkotrajnost boravka frumentarija na misijama mogu objasniti rijetku potvrđenost žena i djece koji nisu pratili muževe i očeve.⁸⁶

Jedanaest natpisa može se datirati u 3. stoljeće ili općenitije u doba kasnog principata (T. I., 29-40). U seversko doba, a vjerojatno i kasnije, u Saloni je boravila veksilacija Prve italske legije (*Legio prima Italica*) što potvrđuje šest natpisa njezinih pripadnika.⁸⁷ Aurelije Sabazijan postavio je stelu (29) Aureliju Mukatri, suborcu iz postrojbe o čemu svjedoči sintagma *miles legionis supra scriptae*. Sabazijanov je kognomen izveden iz imena tračko-frigijskoga boga Sabazija, što ukazuje da je, poput Mukatre, podrijetlom iz tog dijela Carstva.⁸⁸ Vojniku nepoznatog imena stelu (30) je podigao suborac Aurelije Marcijan. Marcijanov kognomen posvuda je rasprostranjen, a u Dalmaciji je zastupljen gotovo isključivo tijekom kasnog principata.⁸⁹ Služili su u istoj legiji što dokazuje uporaba sintagme kao na prethodnom natpisu, ali i imenice *contubernalis* koja se gotovo redovito pojavljuje uz ime vojnika iz iste postrojbe.⁹⁰ Sin Aurelije Kvincijan postavio je stelu (31) vojniku Aureliju Poncijanu. Kvincijanov je kognomen posvuda evidentiran, uobičajen u Dalmaciji gdje sve potvrde pripadaju vremenu kasnog principata.⁹¹ Vojniku Aureliju Marcijalu, njegovoj supruzi Eliji i sinu Marcijalu postavio je nadgrobni natpis (32) brat i njihov nasljednik *Disdozi*. Žena je imenovana samo gentilicijem prema čemu bi se moglo pretpostaviti da je pripadala familiji koja je civitet dobila u doba Hadrijana ili Antonina Pija, sin nosi očev kognomen *Martialis* koji je posvuda rasprostranjen i potvrđen nekoliko puta u Dalmaciji.⁹² Komemorirao ih je Marcijalov brat Disdoz čije je ime tračkoga podrijetla i izrazito rijetko.⁹³ Vojnik Aurelije Januarije i Kvirila postavili su nadgrobni natpis (33) četrnaestogodišnjem sinu Eliju Vitalu. Ovo je zasad jedina dalmatinska potvrda kognomena *Quirilla*.⁹⁴ Sinov kognomen *Vitalis* posvuda je izrazito rasprostranjen, posebno u keltskim i tračkim predjelima, ali i u Dalmaciji.⁹⁵ Nasljednik Julije postavio je nadgrobni natpis (34) vojniku čije ime nije sačuvano. Julijev gentilicij pokazuje da je imao građansko pravo. Veliki broj osoba iz ove skupine natpisa nosi gentilicij *Aurelius* što sugerira da su civitet dobili Karakalinom *Constitutio Antoniniana* 212. godine.⁹⁶

⁸⁶ COSME I FAURE 2004: 350-351.

⁸⁷ MATIJEVIĆ 2015a: 50-52.

⁸⁸ TUDOR 1971: 88. *OPEL* IV: 39 navodi samo ovu potvrdu toga kognomena.

⁸⁹ ALFÖLDY 1969: 238.

⁹⁰ MACMULLEN 1984: 443-444, 446, PHANG 2001: 162, LENDON 2006: 270.

⁹¹ ALFÖLDY 1969: 279, *OPEL* IV: 18, *Quintianus*.

⁹² ALFÖLDY 1969: 239.

⁹³ ALFÖLDY 1969: 189, *OPEL* II: 102, *Disdozi*.

⁹⁴ ALFÖLDY 1969: 280, *OPEL* IV: 20, *Quirilla*.

⁹⁵ ALFÖLDY 1969: 330, *OPEL* IV: 176-177, *Vitalis*.

⁹⁶ ALFÖLDY 1969: 46-47.

Tijekom kasnoga principata u Saloni je bila veksilacija Četrnaeste dvojne legije.⁹⁷ Atrekciju Cezijanu stelu (35) su postavile supruga Aurelija Festa i majka Atrekcija koja je na natpisu nazvana majčicom (*mamula*). Isti gentilicij majke i sina može se objasniti ako je ona bila ropkinja, a zatim oslobođenica Atrekcijeva oca.⁹⁸ U Dalmaciji je gentilicij *Atrectius* potvrđen samo u ovom primjeru. Upućuje na podrijetlo iz Norika, Galije Belgike ili Germanije odakle potječu sve ostale potvrde.⁹⁹ Kognomen supruge Feste rasprostranjen je posvuda, a potvrđen je i u keltskim područjima.¹⁰⁰ Iako je gentilicij Atrekcije vjerojatno stran, majka kao komemorator upućuje na lokalnu pripadnost familije.¹⁰¹ Nasljednik i suborac iz jedinice (*miles legionis eiusdem*) Ulpije Kalija postavio je stelu (36) vojniku Aviciju Augurinu. Zasad nema drugih potvrda njegova kognomena u Dalmaciji,¹⁰² a izrazito je rijedak i u ostatku Carstva.¹⁰³

Centurion Pete makedonske legije (*Legio quinta Macedonica*) Aurelije Vital postavio je početkom 3. stoljeća sarkofag (37) ženi Celiji Kalpurniji koja je preminula u 26. godini života. Na istom mjestu koje je Aureliju Vitalu ustupila prijateljica Julija Vetija pokopana je i Kalpurnijina sestra Elija Pomponija.¹⁰⁴ Sve tri ženske osobe imaju građansko pravo. Gentilicij centurionove žene posvuda je rasprostranjen i čest u Dalmaciji.¹⁰⁵ Kognomen *Calpurnius* daleko je više puta potvrđen kao gentilicij¹⁰⁶ što vrijedi i za kognomene pokojničine sestre (*Pomponius*)¹⁰⁷ i njihove prijateljice (*Vettius*).¹⁰⁸ Beneficijarij Flavije Valent postavio je u 3. stoljeću sarkofag (38) supruzi Kvinciji C[---], kćeri pokojnog primipila Kvincija Germana, koja je preminula s 30 godina.¹⁰⁹ Oslovljena je kao *femina stolata* što označava njezin

⁹⁷ MATIJEVIĆ 2015a: 52-53.

⁹⁸ DEMICHELI 2015: 69.

⁹⁹ ALFÖLDY 1969: 63, *OPEL* I: 87, *Atrectius*.

¹⁰⁰ ALFÖLDY 1969: 203.

¹⁰¹ DEMICHELI 2015: 69. Na isti način bi se eventualno moglo gledati i na komentarijenza Januarija (18) i beneficijarija Justina (23) koje su komemorirale njihove majke. Zaista, tijela preminulih vojnika u pojedinim su prigodama vraćena u rodni kraj ako su njihove obitelji identificirale njihove ostatke i osigurale transport. Nisu svi mogli platiti repatrijaciju, a pitanje je tko je uopće od članova obitelji bio kod kuće kako bi sve organizirao nakon što je vojnik već bio dugo odsutan. Nemoguće je reći koliko je vojnika nakon smrti vraćeno svojim obiteljima, ali nema sumnje da je riječ o izrazi malom broju jer ih je većina gotovo sigurno bila pokopana na nekropolama u blizini mjesta svoje vojne službe, CARROLL 2009: 824-825.

¹⁰² ALFÖLDY 1969: 168.

¹⁰³ *OPEL* II: 23, *Callia*.

¹⁰⁴ Za dataciju v. CAMBI 2010: 37, 39, 66-67.

¹⁰⁵ ALFÖLDY 1969: 76-77, *OPEL* II: 68, *Coelius*.

¹⁰⁶ ALFÖLDY 1969: 169.

¹⁰⁷ ALFÖLDY 1969: 269.

¹⁰⁸ ALFÖLDY 1969: 326.

¹⁰⁹ Za dataciju prema izrazu *femina stolata* v. HOLTHEIDE: 1980, 127-134.

visoki društveni status i moralne vrline.¹¹⁰ Gentilicij *Quintius* posebno je čest na zapadu i u sjevernoj Italiji¹¹¹ što se može reći i za kognomen *Germanus*.¹¹² Legionaru Luciju Bebiju[---] stelu (39) je postavila Cezidija [---] čiji gentilicij ukazuje na italsko podrijetlo.¹¹³ Možda je bio Cezidijin otac jer je tako oslovljen (*patri*). Natpis je sačuvan samo djelomično, pa je na njemu moglo biti uklesano ime jednoga djeteta ili više njih. To bi moglo značiti da je Cezidija bila Bebijeva žena. Legijski centurion Tit Ticizen Valentin postavio je između 1. i 3. stoljeća natpis (40) ocu Titu Ticizenu Konviktorijanu, dekurionu i svećeniku carskoga kulta.¹¹⁴ Gentilicij *Titisenus* italskog je podrijetla,¹¹⁵ dok je kognomen *Convictorianus* u europskim dijelovima Carstva poznat samo preko ovoga primjera.¹¹⁶

I.2. Osobe s natpisa aktivnih pripadnika pomoćnih postrojbi i mornarice (T. I., 41-69)

Iz prve polovice 1. stoljeća potječu dva nadgrobna natpisa časnika koji su služili u alama.¹¹⁷ Natpis na steli (41) dekuriona Partske ale (*Ala Parthorum*) Tiberija Julija Maksima spominje Seksta Celija. Njegov je gentilicij čest svugdje, pa i na Istoku,¹¹⁸ što je u ovom primjeru znakovito jer je postrojba ondje osnovana. Celije ima civitet pa se smije pretpostaviti da je poput Maksima obavljao neku zapovjednu funkciju u jedinici i da je najvjerojatnije komemorirao Maksima. Osoba od čijeg je imena ostalo sačuvano *Ca[---]* postavila je natpis (42) duplikaciju Panonske ale (*Ala Pannoniorum*) Kluciju Klutamovu. Možda je podrijetlom bila iz sjeverozapadne Hispanije odakle i Klucije (*Susarrus, domo Curunniace*) i gdje se novačilo za ovu postrojbu. Dobra analogija je natpis iz Gyalóke u Gornoj Panoniji iz 1. stoljeća kada su konjaniku iz ove postrojbe spomenik podigla dvojica njegovih kolega podrijetlom iz sjeverozapadne Hispanije.¹¹⁹ Prema tome se smije pretpostaviti da je *Ca[---]* početak imena Klucijeva suborca iz jedinice.¹²⁰

¹¹⁰ HOLTHEIDE 1980: 127-131, OLSON 2008: 50, 113.

¹¹¹ ALFÖLDY 1969: 114, *OPEL* IV: 19-20, *Quintius*.

¹¹² ALFÖLDY 1969: 211, *OPEL* II: 166, *Germanus*.

¹¹³ ALFÖLDY 1969: 69.

¹¹⁴ Za dataciju Bebijevog i Ticizenovog natpisa v. MATIJEVIĆ 2015a: 54-55.

¹¹⁵ ALFÖLDY 1969: 127.

¹¹⁶ ALFÖLDY 1969: 180, *OPEL* II: 74, *Convictorianus*. Prema *EDCS* riječ je o jedinjoj potvrdi u Carstvu.

¹¹⁷ MATIJEVIĆ 2015a: 56-57.

¹¹⁸ ALFÖLDY 1969: 76-77.

¹¹⁹ *CIL* III 4227, v. SPAUL 1995: 71-73, PITILLAS SALAÑER 2006: 31, br. 3, 5, 10.

¹²⁰ Možda je glasilo *Caturo*, poput patronimika vojnika (*Meduttus Caturonis f.*) iz Prve brakaraugustanske kohorte iz Bigesta (*ILJug* 1928) koji je podrijetlom također bio iz tog dijela Hispanije, v. PITILLAS SALAÑER 2006: 31, br. 8.

Vojniku Epikadu, sin Píramovu, iz Treće kohorte alpinaca (*Cohors tertia Alpinorum*), stelu (43) je postavio prijatelj i konjanik Plarent, sin Anejev tijekom flavijevsko-trajanskog doba. Vjerojatno je u toj kohorti služio s Epikadom¹²¹ i vuče podrijetlo iz jugoistočnih krajeva Dalmacije.¹²² Dekurion Prve kohorte Belgâ (*Cohors prima Belgarum*) Gaj Valerije Prokul postavio je stelu (44) sebi, ženi (*uxor*) Apuleji Sabini te oslobođenicima i oslobođenicama vjerojatno između 120. i 130. godine.¹²³ Apuleja Sabina je italskog podrijetla.¹²⁴ Od svih vojnika iz peregrinskih pomoćnih odreda u Saloni zasada je jedino je Prokul imao veći broj oslobođenika i oslobođenica. To je morao biti odraz njegova dobrog imovinskog statusa koji je proizašao iz veće plaće zbog časničkih službi.¹²⁵ Centurion iste postrojbe, Kvint Servilije Stacijan, postavio je nadgrobni žrtvenik (45) supruzi (*coniux*) Kalpurniji Nimfi sredinom 2. stoljeća.¹²⁶ Ovo je u Dalmaciji zasada jedina potvrda njezina kognomena koji bi mogao upućivati na oslobođeničko podrijetlo.¹²⁷ Gentilicij *Calpurnius* posebno je čest na zapadu, a u Dalmaciji na području Liburnije.¹²⁸ Jednako se datira i nadgrobni žrtvenik (46) koji je *hospita* Julija Fruktula postavila pomoćniku konzularskih kornikularijâ Titu Staciliju Maksimu i sebi.¹²⁹ Njezin je kognomen u provinciji poznat samo na još jednom natpisu u Saloni i izrazito je rijedak.¹³⁰

Iz vremena kasnoga principata potječe 21 natpis aktivnih augzilijara.¹³¹ (T. I., 47.-69). Vojnik Licinije Kapiton(?) iz Prve kohorte Belgâ postavio je stelu (47) sebi i nekom Fortunatu [---] čiji je kognomen u Dalmaciji karakterističan za oslobođeničku populaciju.¹³² Dva nadgrobna natpisa pripadala su vojnicima Treće kohorte alpinaca. Viktoriju Nepotu stelu (48) je podigla osoba čije je ime oštećeno. Uklesano je u 6. ([---]CVND[---]) i 7. retku (*TFRTI*). Slijedi dativ imenice *contubernalis* kojom je komemorator oslovio preminuloga vojnika. Čini se da se mogu iznijeti dvije pretpostavke o obliku komemoratorovog imena.

¹²¹ Detaljno o ovome natpisu i pitanju datacije v. MATIJEVIĆ 2016: 198-200.

¹²² ALFÖLDY 1969: 150, 267, v. i ALFÖLDY 1987: 281, bilj. 17, BOJANOVSKI 1988: 95. Alföldyjev tvrdnju o Plarentovu dalmatinskom podrijetlu prihvaća i SPEIDEL (1978: 88). DEMICHELI (2015: 72) kaže da je Plarent možda bio Salonitanac.

¹²³ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2011: 191.

¹²⁴ ALFÖLDY 1969: 60, 285, *OPEL* I: 67-68, *Appuleius*.

¹²⁵ MATIJEVIĆ 2015b: 137.

¹²⁶ Za dataciju v. CAMBI 2005: 101, 102.

¹²⁷ ALFÖLDY 1969: 254.

¹²⁸ ALFÖLDY 1969: 70-71, *OPEL* II: 25-26, *Calpurnius*.

¹²⁹ Za dataciju v. CAMBI 1960 (1967): 59, 67-68.

¹³⁰ ALFÖLDY 1969: 208, *OPEL* II: 153, *Fructula*.

¹³¹ Za njihovu dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 63, 70.

¹³² ALFÖLDY 1969: 206.

U 6. retku bi mogao biti ostatak gentilicija, ali u Dalmaciji nema niti jednoga koji sadrži ovakav redosljed slova. Mogao bi to biti gentilicij *Secundius* koji je potvrđen na natpisima iz zapadnog dijela Carstva.¹³³ Natpisno polje stele može se jasno definirati. U donjem desnom kutu sačuvan je početak okomite profilacijske letvice koji pokazuje da je bilo dovoljno mjesta da se uklešu preostala slova toga gentilicija. Tada je u sljedećem retku bio uklesan kognomen *Tertius*.¹³⁴ Prema tome se smije zaključiti da je komemorator Sekundije Tercije bio *contubernalis* preminuloga Nepota. On je mogao biti njegov kolega iz jedinice kao što pokazuju primjeri stela vojnika Prve italske legije (29, 30), a mogao je biti i civil, sukladno jednom nadgrobnom natpisu iz Mezije na kojemu je muška osoba upravo ovom imenicom oslovila drugu mušku osobu.¹³⁵ Sadržaj natpisa ne omogućava određivanje karaktera njihove povezanosti. Prema trećoj mogućnosti radi se o ženskoj osobi što se ne kosi s upotrebom imenice *contubernalis* jer neki natpisi pokazuju da je upotrebljavana kada je žena komemorator muškarcu ili obrnuto¹³⁶ odnosno za osobe robovske i oslobođeničke populacije.¹³⁷ Treba spomenuti i mogućnost po kojoj je u 6. retku bio ostatak kognomena neke Sekundine, kćeri nekog Tercija (*Secundina Tertii (filia)*).¹³⁸ Veksilariju Gaju Bebidiju Marcelu stelu (49) je postavila Ana. Nazvala ga je gojencem (*alumnus*) prema čemu bi se moglo reći da je bila njegova posvojiteljica.¹³⁹ Nosi ime ilirskog ili hebrejskog podrijetla.¹⁴⁰

Deset natpisa koji se datiraju u doba kasnog principata do sredine 3. stoljeća¹⁴¹ pripadalo je vojnicima iz Osme dobrovoljačke kohorte (*Cohors octava voluntariorum*) (T. I., 50-59). Konzularski frulaš Publije Benije Priscijan postavio je stelu (50) hospiti Valeriji Maksimi. *Valerius* je najrasprostranjeniji necarski gentilicij koji je u Dalmaciji tijekom kasnoga principata epigrafski najzastupljeniji u Saloni.¹⁴² Maksima nosi jedan od najčešćih kognomena u rimskome svijetu.¹⁴³ Gospodaru (*dominus*) i vojniku Gaju Publiju(?) Veru stelu (51) je postavio Helije.

¹³³ OPEL IV: 59, *Secundius*.

¹³⁴ ALFÖLDY 1969: 307-308.

¹³⁵ EDH HD057038 (Nova Varoš): *D(is) M(anibus) / Celtemio / v(ixit) a(nnos) LXX Titus / Plati v(ivus) t(itulum) v(ivo) i(psi) p(osuit) / s(ibi) e(t) cont(ubernali)*.

¹³⁶ CIL III 3150 (Kreksa), CIL III 1760 (Epidaurum), CIL III 12712, CIL III 14600 (Dokleja), CIL III 2336, CIL III 2390, CIL III 9488, *ILJug* 2217 (Salona).

¹³⁷ LENDON 2006: 270; posebno v. TREGGIARI 1981: 42-69.

¹³⁸ ALFÖLDY 1969: 290. STICOTTI (1893: 148) predlaže kognomen *Iucunda*.

¹³⁹ RAWSON 2005: 253.

¹⁴⁰ ALFÖLDY 1969: 150, 348, 360, 363, OPEL I: 55, *Anna*.

¹⁴¹ MATIJEVIĆ 2015a: 72-73, 152-153.

¹⁴² ALFÖLDY 1969: 131.

¹⁴³ ALFÖLDY 1969: 242-245, OPEL III: 70-71, *Maximus*.

Njegov je kognomen grčkoga podrijetla, u Dalmaciji potvrđen isključivo u Saloni kod robovske i oslobođeničke populacije,¹⁴⁴ što zajedno s načinom oslovljavanja sugerira da je Helije bio rob. Ako je ovo ispravno, onda je Gaj Publije(?) Ver jedini aktivni vojnik iz Dalmacije za kojega je dosad epigrafski potvrđeno da je imao vlastitog roba.¹⁴⁵ Majka Kalpurnija podigla je stelu (52) vojniku Luciju Sorniju C[---]. Sačuvan je prvi slog Pro[---] njezina kognomena. U obzir može doći najmanje 20-ak kognomena od kojih je u Saloni daleko najbrojniji *Procula*.¹⁴⁶ Upravo taj kognomen nosi Maksimija Prokula, majka koja je komemorirala trubača Ulpija Nepota (53). Njezin je gentilicij potvrđen na zapadu, posebno u Narbonskoj Galiji.¹⁴⁷ Vojniku Viviju Silvestru stelu (54) je postavila žena čije ime nije cijelo sačuvano. Od gentilicija je ostalo samo posljednje slovo *A*, a kognomen je najvjerojatnije bio *Cinnamis*, poznat na dva natpisa iz Salone i tipičan za oslobođeničke.¹⁴⁸ Vojnika Elija O[---] komemorirali su (55) Aurelije Sekundo i Aurelija Fortunata. U starijoj literaturi tumači se da je *L* na početku 5. retka sigla Sekundova prenomena (*Lucius*).¹⁴⁹ Zapravo je to brojka pedeset, broj godina koje je navršio pokojni vojnik. Desna strana stele je oštećena tako da se ne može reći u kakvom su odnosu s pokojnikom bili Sekundo i Fortunata.¹⁵⁰ Vojnik Aurelije Januarije, otac, i majka Aurelija Ursina postavili su stelu (56) kćeri Aureliji Januariji koja je preminula s tri godine i 10 mjeseci. Velika većina dalmatinskih potvrda kognomena *Ianuarius* potječe iz Salone.¹⁵¹ Vojnik Licinije postavio je nadgrobni natpis (57) nećakinji Filenidi. Njezin je kognomen grčkoga podrijetla, vrlo rijedak i u zapadnim provincijama poznat u još nekoliko primjera.¹⁵² Sin duplikarij Gaj Alazinije Sekundin i kći Alazinija Kvintina komemorirali su (58) Gaja Alazinija Sekunda koji je preminuo u 87. godini života. Stela je pronađena u Klapavicama pored Klisa odakle potječe i nadgrobni natpis (59) koji je centurion Alazinije Valentin postavio roditeljima. Oba spomenika bi se mogla datirati u 2. stoljeće. Familija je vjerojatno dalmatinskog podrijetla.¹⁵³

Dva natpisa spominju pripadnike Prve delmatske tisućničke kohorte (*Cohors prima milliaria Delmatarum*).¹⁵⁴ Vojnik Suro Viktorin postavio je stelu (60) hospiti

¹⁴⁴ ALFÖLDY 1969: 214.

¹⁴⁵ WILKES 1969: 149.

¹⁴⁶ ALFÖLDY 1969: 273-276.

¹⁴⁷ OPEL III: 70, *Maximius*.

¹⁴⁸ ALFÖLDY 1969: 176.

¹⁴⁹ BULIĆ 1885: 67, br. 190; *CIL* III 8728.

¹⁵⁰ Detaljnije o restituciji natpisa MATIJEVIĆ 2015a: 290-291.

¹⁵¹ ALFÖLDY 1969: 317.

¹⁵² ALFÖLDY 1969: 262, OPEL III: 137, *Philenis*.

¹⁵³ DEMICHELI 2016: 113-114.

¹⁵⁴ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 73.

Aureliji Terenciji koja je umrla s 37 godina. *Terentius* je uobičajen kao gentilicij, a kao kognomen osobito je čest u južnoj Galiji i keltskim predjelima.¹⁵⁵ Aurelije Akvila postavio je nadgrobni natpis (61) centurionu Titu Aureliju Apoloniju i trgovcu Aureliju Flavu rodnom iz Sirije (*natione Surus*), koji su preminuli u Sirmiju, i njihovom prijatelju Aureliju Lucijanu. Akvila je Apolonijev otac. Natpis započinje dativom „Titu Aureliju Apoloniju, njegovome bratu“ (*Tito Aurelio Apollonio fratri eius*) što, uz izostanak formule *Dis manibus*, može značiti da je postojao još jedan natpis koji je prethodio ovome i spominjao još jednog Akvilinog potomka.¹⁵⁶ Kognomen *Lucianus* u Dalmaciji je zabilježen gotovo isključivo u Saloni, poznat je u Italiji, zapadnim i sjevernim provincijama.¹⁵⁷ Kognomen *Aquila* posvuda je rasprostranjen, posebno u Italiji i Galiji, iz Dalmacije potječe nekoliko potvrda.¹⁵⁸

Šest natpisa (T. I., 62.-67) pripada nižerangiranim pripadnicima namjesnikova oficija.¹⁵⁹ Strator Stacilije Pulher komemorirao (62) je ženu Zosimu. Ime sugerira njezino orijentalno i oslobođeničko porijeklo, a gotovo sve njegove dalmatinske potvrde dolaze iz Salone.¹⁶⁰ Na steli (63) stratora Aurelija Hilarijana spomenuta je još jedna muška osoba, možda komemorator, od čijeg je imena sačuvan samo kognomen Kandid. Posvuda je raširen, a u Dalmaciji brojnošću potvrda prednjači Salona.¹⁶¹ Supruga Septijena Marcija postavila je stelu (64) stratoru Juliju Krispinu Pasaru. Ona je zasada jedini nositelj ovoga gentilicija u Dalmaciji i italskoga je podrijetla.¹⁶² Supruga Ticija Valentina komemorirala je singulara Aurelija Dizu (65). Gentilicij *Titius* posvuda je rasprostranjen, a ona bi mogla biti potomak Italika iz doba ranoga principata.¹⁶³ Kognomen je također u Dalmaciji obilno zastupljen, posebice tijekom kasnog principata.¹⁶⁴ Opcion konjanika singulara Aurelije Prisko postavio je nadgrobni natpis (66) sinu Aureliju Prisku koji je umro s dvije godine i osam mjeseci. Na ulomku nadgrobnog natpisa (67) spomenut je singularov sin od čijeg je pokraćenog kognomena sačuvano [---]and, što je vjerojatni drugi slog kognomena *Amandianus*, *Amandinus* ili *Amandus* koji su potvrđeni u Saloni tijekom kasnog principata.¹⁶⁵

¹⁵⁵ ALFÖLDY 1969: 307.

¹⁵⁶ DEMICHELI 2015: 67.

¹⁵⁷ ALFÖLDY 1969: 34, *OPEL* III: 34, *Lucianus*.

¹⁵⁸ ALFÖLDY 1969: 155, *OPEL* I: 70, *Aquila*.

¹⁵⁹ Za dataciju natpisa stratora MATIJEVIĆ 2015a: 153-155; za dataciju natpisa singulara MATIJEVIĆ 2016: 201-204.

¹⁶⁰ ALFÖLDY 1969: 332, *OPEL* IV: 191, *Zosimus*.

¹⁶¹ ALFÖLDY 1969: 170, *OPEL* II: 30-31, *Candidus*.

¹⁶² ALFÖLDY 1969: 119, *OPEL* IV: 69, *Septienus*.

¹⁶³ ALFÖLDY 1969: 127-128, *OPEL* IV: 124, *Titius*.

¹⁶⁴ ALFÖLDY 1969: 320, *OPEL* IV: 140-141, *Valentinus*.

¹⁶⁵ ALFÖLDY 1969: 146-147.

Iz istoga su razdoblja dvije stele mornara mizenskog brodograditelja. Slova [---] *CTORI* u 7. retku djelomično sačuvane stele (68) mornara [Ce]releja Muzeja mogla bi biti ostatak kognomena muške ili ženske osobe. U obzir mogu doći *Victor* odnosno *Victoria* ili neka od njihovih izvedenica (*Victoricus*, *Victorinianus*, *Victorinus*) koje su obilno potvrđene u Saloni iz doba kasnog principata.¹⁶⁶ Slova *CARE*[---] u 8. retku možda su početni dio kognomena *Carelaus* koji je također, ali samo jedanput, potvrđen u Saloni.¹⁶⁷ Najvjerojatnije su kognomeni pripadali dvama komemoratorima čiji su gentiliciji bili uklesani na lijevoj strani stele koja nedostaje. Pripadnik iste mornarice Julije Marcijan postavio je nadgrobnni natpis (69) supruzi Juliji Krescentini i kćeri Juliji Marciji koja je preminula s osam godina.¹⁶⁸ Krescentina nosi latinski kognomen koji je u Dalmaciji potvrđen samo nekoliko puta i to iz vremena kasnog principata,¹⁶⁹ i ima građansko pravo, kao i njihova kći čiji je kognomen tipičan za doba kasnog principata i u Dalmaciji poznat isključivo iz Salone.¹⁷⁰

I.3. Osobe s natpisa aktivnih pripadnika neodredivih postrojbi

(T. I., 70-75)

Na šest oštećenih natpisa spominju se aktivni vojnici, ali se ne može odrediti kojoj su postrojbi pripadali. U razdoblju je ranog principata Titul, konjanik nepoznate postrojbe, postavio nadgrobnni natpis (70) ženi Kordiji K[---] i nekoj Sekundi koja je njegovoj ženi bila nešto u rodu, možda sestra, majka ili kći. Kognomen posljednje spomenute osobe započinje sa *Secun*[---], a može biti neka od izvedenica kognomena *Secundus* odnosno *Secunda*.¹⁷¹ Gentilicij *Cordius* italškog je podrijetla i u Dalmaciji potvrđen s nekoliko primjera.¹⁷²

Majka Elija Maksimina komemorirala je konjanika neke kohorte Lucija Veturija (71), vjerojatno oko sredine 2. stoljeća.¹⁷³ Opcion Gaj Memije Hijerak postavio je nadgrobnni natpis (72) bratu koji je živio 30 godina, a ime mu nije sačuvano. Na početku retka, odmah nakon crte loma, vjerojatno je bila uklesana brojka dvanaest (*XII*), možda godine bratove vojne službe. Na ulomku nadgrobnog natpisa (73) spominju se tri različite osobe s gentilicijem *Helvius*. Slova *VF* u 2. retku mogu

¹⁶⁶ *Victoricus*, *Victorinianus*, *Victorinus*, v. ALFÖLDY 1969: 326-328.

¹⁶⁷ ALFÖLDY 1969: 171.

¹⁶⁸ Za dataciju oba natpisa v. MATIJEVIĆ 2015a: 77-78.

¹⁶⁹ ALFÖLDY 1969: 182, *OPEL* II: 84, *Crescentinus*.

¹⁷⁰ ALFÖLDY 1969: 238.

¹⁷¹ ALFÖLDY 1969: 290-292, za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 79.

¹⁷² ALFÖLDY 1969: 77-78, *OPEL* II: 75, *Cordius*.

¹⁷³ Za dataciju v. DEMICHELI 2013: 84.

se razriješiti kao *vivus* ili *viva fecit* za čime je mogla slijediti česta sintagma *sibi et* što je potvrđeno na mnogim natpisima iz Salone.¹⁷⁴ Uz takvu restituciju treba pretpostaviti da se u izgubljenim retcima spominjala najmanje još jedna osoba. U 3. retku je sačuvan samo početak gentilicija *Helv[---]* pa se ne može reći je li osoba muško ili žensko. Imajući na umu predloženu restituciju 2. retka, bila bi to osoba kojoj je spomenik podignut. Međutim, sigurno je bio podignut i dvjema muškim osobama čija su imena u 4. i 6. retku. Prvi je bio vojnik i zvao se Tit Helvije [---], a drugi se zvao Tit Helvije S[---]. Gentilicij je italskog podrijetla, ali čest i u Narbonskoj Galiji te Hispaniji.¹⁷⁵ Vojnik [---]ije Lici[nije(?)]postavio je stelu (74) djetetu koje je preminulo s 14 godina i još jednoj osobi.¹⁷⁶ Nekom vojniku pripada teško oštećen natpis (75) koji je između 1. i 3. stoljeća podigao njegov oslobođenik i nasljednik.¹⁷⁷

II.1. Osobe s natpisa legijskih veterana

(T. II., 76. – 126)

Četiri natpisa veterana Sedme legije i jedan veterana Jedanaeste legije raniji su od 42. godine (T.II. 76-80). Pinarija, oslobođenica Gaja Pinarija Skarpa, postavila je stelu (76) njemu i njegovome sinu čije ime nije sačuvano.¹⁷⁸ Hortenzija Kvarta i Lucije Korelije Jukundo postavili su nadgrobni natpis (77) Kvintu Hortenziju kojega nazivaju ocem. Jukundo nema veteranov gentilicij što bi moglo značiti da je bio dijete iz nezakonite veze,¹⁷⁹ da je rođen dok je Hortenzije bio aktivni vojnik pa je dobio majčin gentilicij, ili da je njezino dijete iz neke prethodne veze. Gentilicij *Corellius* italskog je podrijetla, a Jukundo je u Dalmaciji zasada jedini njegov nositelj iz doba ranog principata.¹⁸⁰ Rutilija je postavila nadgrobni natpis ocu Aulu Rutiliju Tusku, sestri Rutiliji Fes[---] i bratu (78). Natpis je znatno oštećen s desne strane jer je u 1. retku iza Rutilijinog gentilicija moralo biti dovoljno mjesta da se ukleše njezin kognomen. Nigdje u literaturi nema pokušaja restitucije očevog i bratovog imena.¹⁸¹ No, Tuskov gentilicij mora biti *Rutilius* jer je to gen-

¹⁷⁴ Izbor primjera samo iz Salone: *ILIug* 2162, 2198; *CIL* III 2083, 2197, 2257, 2483, 2491, 2605, 8583, 8638, 8786, 8788, 8807, 8970, 9098, 9126, 9392, 12924, 14280, 14777.1, a treba im dodati i vojničke natpise br. 81, 82, 84, 85 citirane u ovome radu.

¹⁷⁵ ALFÖLDY 1969: 89, *OPEL* II: 176, *Helvius*.

¹⁷⁶ Za dataciju natpisa br. 72 i 73 v. MATIJEVIĆ 2015a: 79.

¹⁷⁷ Ulomak je neobjavljen. Osnovni podatci nalaze se u MATIJEVIĆ 2015a: 634, kat. br. 231. Za dataciju spomenika br. 74. i 75 iz ove skupine MATIJEVIĆ 2015a: 292.

¹⁷⁸ MATIJEVIĆ 2015b: 134.

¹⁷⁹ CAGNAT 1914: 72, SANDYS 1919: 216.

¹⁸⁰ ALFÖLDY 1969: 78, *OPEL* II: 75, *Corellius*.

¹⁸¹ *CIL* III 9711; *Eph. ep.* 4, 343; BETZ 1938: 67, br. 74, TONČINIĆ 2011: 106, kat. br. 77, *EDH* HD058594.

tilicij njegove kćeri. Prema tome, na kraju 2. retka slova *AR* ne mogu nikako biti početak njegova gentilicija nego u njima treba prepoznati siglu prenomena *Aulus* i početak gentilicija *Rutilius*. Nakon Tuskovog imena i oznake legije spomenuta je još jedna muška osoba čije ime započinje siglom *A*, potom slijedi oštećenje i u početku 5. retka kognomen *Primio*. U sigli *A* na kraju 4. retka bi trebalo prepoznati prenamen *Aulus*, a u slovu *F* na kraju petoga retka početak imenice *frater*. To je u skladu s Rutilijinom ulogom komemoratorice koja podiže spomenik članovima obitelji. Ako je *Aulus* njezin brat tada je od oca naslijedio prenamen i gentilicij koji je bio ispisan u nastavku 4. retka. Na kraju se spominje još jedna ženska osoba s gentilicijem *Rutilius*, najvjerojatnije komemoratoričina sestra, druga Tuskova kći. Gentilicij *Rutilius* je italskog podrijetla, u Dalmaciji potvrđen s desetak primjera.¹⁸² Kognomen *Primio* posvuda je rasprostranjen, u Dalmaciji poznat s još jednog natpisa.¹⁸³ Stanovita [---]¹⁸³ropena F[abr]icija postavila je za života stelu (79) Luciju Vegnoniju i sebi. Početna slova njezina gentilicija su oštećena te je teško reći kako je glasio. Neki autori misle da je gentilicij *Tropaenus*,¹⁸⁴ inače nepoznat u rimskoj Dalmaciji,¹⁸⁵ tako da ga drugi autori uopće ne spominju kao mogućnost.¹⁸⁶ Kognomen je najvjerojatnije *Fabricia*.¹⁸⁷ Mogao bi to biti primjer inverznog imenovanja,¹⁸⁸ to jest da se komemoratorica zvala *Fabricia Trophaena* odnosno *Tryphaena*. Gentilicij *Fabricius* potvrđen je u Dalmaciji,¹⁸⁹ a kognomen bi mogao biti derivacija kognomena *Tryphaenus* potvrđenoga većinom u Italiji, ali i u Hispaniji.¹⁹⁰ Nadgrobni natpis (80) Luciju Korneliju iz Jedanaeste legije postavili su sinovi čija imena nisu navedena.

Sedam natpisa veterana Sedme legije i četiri natpisa Jedanaeste legije i natpis jedne od ovih legija datiraju se nakon 42. godine (T.II., 81-92). Petorica veterana Sedme legije bila su komemoratori. Gaj Lolije Valent (81) imao je suprugu Hostiliju Sekundu, Publijevu kći. Njezin gentilicij upućuje na podrijetlo iz sjeverne Italije, a u Saloni nema drugih potvrda.¹⁹¹ Gaj Vacinije Kapiton postavlja spomenik (82) sebi i oslobođenici Vaciniji Felikuli. Njezin je kognomen čest kod oslobođeničke populacije u zapadnom dijelu Carstva.¹⁹² Marija Kvinta, čija filijacija *Sp(uri) f(ilia)*

¹⁸² ALFÖLDY 1969: 116, *OPEL* IV: 38, *Rutilius*.

¹⁸³ ALFÖLDY 1969: 271, *OPEL* III: 159, *Primio*.

¹⁸⁴ BULIĆ 1886: 9, br. 2, TONČINIĆ 2011: 96.

¹⁸⁵ ALFÖLDY (1969: 129) ga uopće ne navodi pod gentilicijima koji počinju sa slovom *T*.

¹⁸⁶ WILKES 2000: 337, br. 22, FERJANČIĆ 2002: 66.

¹⁸⁷ ALFÖLDY 1969: 200.

¹⁸⁸ O inverznom imenovanju v. KURILIĆ 2009: 164-165.

¹⁸⁹ ALFÖLDY 1969: 84.

¹⁹⁰ *OPEL* IV: 131, *Tryphaena*.

¹⁹¹ ALFÖLDY 1969: 90, *OPEL* II: 186, *Hostilius*.

¹⁹² ALFÖLDY 1969: 202.

govori da se nije znalo tko joj je otac, bila je supruga Lucija Pescenija Saturnina (83).¹⁹³ Gentilicij *Marius* italskog je podrijetla,¹⁹⁴ kognomen *Quintus* čest je u Dalmaciji.¹⁹⁵ Lucije Fabije Saturnin (84) komemorirao je oslobođenicu Klaudiju Euhu na mjestu koje mu je ustupio prijatelj Gaj Ticije Restitut. Njegovo ime upućuje na italsko podrijetlo.¹⁹⁶ Euha je slobodu dobila od Tiberija Klaudija Alipa čija „libertinska filijacija“ (*liberti*) *Caesaris*), prenamen i gentilicij govore da je bio oslobođenik cara Klaudija.¹⁹⁷ Euha je najvjerojatnije bila Saturninova žena ili suložnica.¹⁹⁸ Gaj Lukrecije postavio je stelu (85) sebi, oslobođenicama Firmili i Tihe te sinu Provincijalu i svima svojima pri čemu je očito mislio na ostale članove familije. Imena *Firmilla* i *Tyche* tipična su za oslobođeničku populaciju u zapadnom odnosno istočnom dijelu Carstva.¹⁹⁹ Kognomen *Provincialis* posvuda je rasprostranjen, ali je tipičan za keltska područja.²⁰⁰ Pretpostavlja se da je ovaj veteran bio brat gore spomenutoga signifera Gaja Lukrecija (7) koji je na natpisu spomenuo brata, ali nije naveo njegovo ime. Signifer je preminuo tijekom službe, a ovaj je brat dočekaao status veterana.²⁰¹ Arija Agatemerida i Kvint Arije Prisko(?) postavili su za života stelu (86) njezinome suprugu (*coniux*), veteranu Gaju Auliju Sekundu. Istovjetni gentilicij upućuje na pretpostavku da je Arije Prisko(?) bio njezin otac, brat ili patron. Gentilicij *Arrius* italskog je podrijetla, u Dalmaciji obilno potvrđen, a sve njegove potvrde iz doba kasnoga principata potječu iz Salone, uključujući i jednu iz Sikula.²⁰² Kognomen *Agathemeris* grčkoga je podrijetla, čest na natpisima iz Rima i to većinom među robovima i oslobođenicima.²⁰³ Arijev je kognomen najvjerojatnije *Priscus*, jedan od najraširenijih u Carstvu i Dalmaciji gdje je popularan među domaćim stanovništvom.²⁰⁴ Upravo nadgrobni natpis iz Sikula može poslužiti kao dokaz da su potomci ove familije tijekom kasnog principata bili vlasnici zemlje u zapadnom dijelu salonitanskog agera odakle potječe Aulijeva stela.²⁰⁵ Tit Oktavije Hister oporučno je postavio stelu (87) sebi i kontubernalu Akrinu. Izraz *contubernalis* pojavljuje se uz ime kolege iz iste ili druge jedinice, a

¹⁹³ MATIJAŠIĆ 2002: 59, 75.

¹⁹⁴ ALFÖLDY 1969: 98, *OPEL* III: 59, *Marius*.

¹⁹⁵ ALFÖLDY 1969: 280, *OPEL* IV: 20, *Quintus*.

¹⁹⁶ Za gentilicij *Titius* i kognomen *Restutus* v. ovdje bilj. 163, 82

¹⁹⁷ O ovakvim i sličnim načinima izražavanja oslobođeničkog statusa v. WEAVER 1972: 49 i d.

¹⁹⁸ MATIJEVIĆ 2015b: 135-136.

¹⁹⁹ ALFÖLDY 1969: 203, 315.

²⁰⁰ ALFÖLDY 1969: 276, *OPEL* III: 169, *Provincialis*.

²⁰¹ MIHĂILESCU-BÎRLIBA 2006: 243, br. 326.

²⁰² ALFÖLDY 1969: 61.

²⁰³ DEL HOYO 2000: 319, v. i SOLIN 2002: 4-7.

²⁰⁴ ALFÖLDY 1969: 273, *OPEL* III: 163, *Priscus*.

²⁰⁵ MATIJEVIĆ 2017b: 126-136.

upotrebljava se i za osobe koje nemaju veze s vojskom. *Acris* je kognomen grčkoga podrijetla i nema drugih potvrda u Dalmaciji, kao ni u provincijama sjevernog i zapadnog dijela Carstva.²⁰⁶ Neki natpisi iz Italije pokazuju da je tipičan upravo za oslobođenike,²⁰⁷ pa bi se moglo pretpostaviti da je i ovo osoba takvog statusa. Smije li se suditi prema njegovom imenskom obrascu, Akryn nema građansko pravo te je mogao biti i rob. Tako je, primjerice, s Helijem (51) i Hermetom (94), ali nije isključeno ni da su to oslobođenici čiji je gentilicij ispušten.²⁰⁸ S druge strane, katkada se i članovi najuži obitelji navode samo kognomenom. Tako je veteran Gaj Lukrecije (85) spomenuo sina Provincijala. Barbija Paula postavila je stelu (88) ocu, veteranu Luciju Barbiju I[---], majci Kvintiji i kćeri Silvini koja je umrla s 18 godina. Paulin je kognomen čest u Dalmaciji tijekom ranog principata, također u Italiji i zapadnim provincijama.²⁰⁹ Majka nosi jednočlano ime, najvjerojatnije gentilicij koji upućuje na podrijetlo iz sjeverne Italije.²¹⁰ Kognomen Pauline kćeri Silvine poznat je u Dalmaciji i tipičan za provincije na zapadu.²¹¹ Nerija Pijerida postavila je stelu (89) suprugu, veteranu nepoznatog imena. Ovo je u Dalmaciji zasad jedina potvrda njezinoga gentilicija italskog podrijetla iz vremena ranoga principata, a ni u drugim dijelovima Carstva nije čest.²¹² Kognomen također nije osobito čest, iako iz Salone i šire okolice potječe nekoliko primjera.²¹³ Oslobođenik Valerije I[---] postavio je nadgrobni titul (90) svome patronu Gaju Valeriju [---].²¹⁴ Na nadgrobnom natpisu (91) veterana [---]reli[ja ---] sačuvan je kognomen Jovencija(?) prije kojega je navedena filijacija što sugerira da je imala građansko pravo i imenski obrazac poput Julije Pole (8) i Hostilije Sekunde (81). Najvjerojatnije je bila veteranova žena i njegova komemoratorica. Pripadnik Sedme ili Jedanaeste legije postavio je natpis (92) sebi i svojim (*sibi et suis*).

Tit Fuficije iz Dvadesete valerijevske pobjedničke legije (*Legio vicesima Valeria victrix*) postavio je u Klaudijevo doba luksuznu stelu (93) sebi, ženi, sinu i kćeri čije portrete u gornjem dijelu spomenika ne prati natpis, te su njihova imena nepoznata.²¹⁵ U donjem dijelu su portreti oslobođenika Tita Fuficija Privata i oslobođenica Fuficije Priske i Fuficije Prime. Privato i Prima su Titovi oslobođenici, a Priska je

²⁰⁶ ALFÖLDY 1969: 141, *OPEL* I: 20, *Acris*.

²⁰⁷ *CIL* VI, 7059; 24853; *AE* 1985, 249; *CIL* XI, 3321.

²⁰⁸ ROSS TAYLOR 1961: 117, bilj. 13.

²⁰⁹ ALFÖLDY 1969: 261, *OPEL* III: 129-130, *Paulus*.

²¹⁰ ALFÖLDY 1969: 114; *OPEL* IV: 19-20, *Quintius*.

²¹¹ ALFÖLDY 1969: 298; *OPEL* IV: 83, *Silvinus*.

²¹² ALFÖLDY 1969: 102, *OPEL* III: 99, *Nerius*.

²¹³ ALFÖLDY 1969: 264, *OPEL* III: 141, *Pieris*.

²¹⁴ MATIJEVIĆ 2015: 136.

²¹⁵ Za dataciju v. CAMBI 2000: 44-45, kat. br. 50, tab. 62.

oslobođenica neke žene. Ovo je jedini natpis iz korpusa koji poimenice spominje više oslobođenika.²¹⁶ Marko Antonije Suro iz Četvrte flavijevske legije oporučno je dao postaviti stelu (94) članovima obitelji te oslobođencima i oslobođenicama. Najprije je spomenuta njegova žena Pazija Prima, potom skraćeni *lib. lib.* i na kraju neki Hermet. Ovo je zasada jedina potvrda gentilicija *Pasius* u europskom dijelu Carstva, a Prima bi mogla biti domorodačkog podrijetla.²¹⁷ *Hermes* je ime grčkog podrijetla i tipično za osobe robovskog i oslobođeničkog statusa.²¹⁸ August je zakonom *Fufia Caninia* iz 2. pr. Krista ograničio broj robova koje je gospodar, u odnosu prema ukupnom broju robova u svom vlasništvu, smio oporučno osloboditi.²¹⁹ Prema tome nije neobično što gospodari nisu svim robovima dali slobodu i što se imena nekih katkada nalaze na nadgrobni natpisima.²²⁰ Marku Utediju Salubijanu Gaju Petiliju Amandu iz Četrnaeste dvojne legije natpis (95) je postavila supruga Petilija Sekundina između ranoflavijevskog doba i sredine 2. stoljeća.²²¹ Ona je italčkog podrijetla²²² i kći Gaja Petilija Amanda. Veteranova polinimijsko imenovanje otkriva da ga je adoptirao punac, vjerojatno također politički aktivan i član ugledne salonitanske familije, što mu je omogućilo političku karijeru u provincijskoj metropoli.²²³

Šest legijskih veterana zabilježeno je na natpisima iz razdoblja kasnog principata (T. II., 96-101). Trojica veterana i bivših beneficijarija služila su u Desetoj dvojnoj legiji. Gaj Julije Dolent i Celija Bonoza postavili su sebi nadgrobni žrtvenik (96) sredinom 2. stoljeća.²²⁴ Gentilicij *Caelius* italčkog je podrijetla, a kognomen bi mogao upućivati na afrički dio Carstva.²²⁵ Bonoza je najvjerojatnije bila Dolentova žena. Ticija Mirsina postavila je nadgrobni natpis (97) mužu Luciju Tituleniju Respektu, vjerojatno u drugoj polovici 2. stoljeća.²²⁶ Ona je vjerojatno potomak italčkih Ticija, dok je grčki kognomen *Myrsine* vrlo rijedak.²²⁷ [Mar]cija(?) Vi[ktori]na(?) komemorirala je (98) supruga Valerija V[alen]ta(?). Njezino je ime dosta oštećeno, ali bi se moglo pretpostaviti da je gentilicij bio *Marcius*, a kognomen *Victorina*.²²⁸ Spomenuta je i [Vale(?)r]ija T[---],²²⁹ najvjerojatnije njihova kći.

²¹⁶ MATIJEVIĆ 2015b: 137.

²¹⁷ ALFÖLDY 1969: 107, *OPEL* III: 126, *Pasius*.

²¹⁸ ROSS TAYLOR: 1961, 125; ALFÖLDY 1969: 215.

²¹⁹ WESTERMANN 1955: 89, TEMIN 2004: 531.

²²⁰ MATIJEVIĆ 2015b: 137.

²²¹ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 102.

²²² ALFÖLDY 1969: 108.

²²³ MATIJEVIĆ 2020.

²²⁴ Za dataciju v. CAMBI 2005: 101-102.

²²⁵ ALFÖLDY 1969: 68, 166.

²²⁶ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2012b: 73.

²²⁷ ALFÖLDY 1969: 250, *OPEL* III: 93, *Myrsine*.

²²⁸ ALFÖLDY 1969: 97-98, 327-328.

²²⁹ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 140.

Na fragmentiranoj steli (99) Lucija Domicija Valenta iz Pete makedonske legije spominju se još četiri osobe čija imena nisu sačuvana cijela, a nema ni odrednice krvne ili neke druge veze.²³⁰ Iza Valentovog imena na kraju 4. retka i poslije veznika *et* je slovo *A* kojim možda počinje ime druge osobe kojoj je stela podignuta. Mogao bi to biti prenamen *Aulus*, iako se vjerojatnijim čini da je to prvo slovo gentilicija ženske osobe, Valentove supruge. Dvije osobe nose gentilicij jednak veteranovom, a njihova imena sačuvana su u 7. retku (*Domiti[us(?) ---]*) i 8. retku (*C(aius) Domi[tius ---]*). Druga je osoba muškarac, a spol prve se ne može odrediti. Vjerojatno su u nekom srodstvu s veteranom i možda su upravo njegova djeca. Pretpostavka da se u 4. retku spominje Valentova žena time je još izglednija. U 6. retku spomenut je Gaj Ofonije [---] za kojega se ne može reći u kakvoj je vezi s osobama na natpisu. Gentilicij *Offonius* italiskog je podrijetla i izrazito rijedak.²³¹ Također se ne može odrediti tko je komemorator, iako je to najvjerojatnije sâm veteran Valent.

Venerija Kvartila komemorirala je (100) supruga Aurelija Materna iz Druge italiske legije (*Legio secunda Italica*).²³² Njezin je gentilicij južnoitalskog podrijetla i općenito rijetko zastupljen.²³³ Kognomen je posvuda rasprostranjen, u Dalmaciji je potvrđen isključivo na natpisima iz Salone.²³⁴ Marko Veracije Sever iz Tridesete ulpijevske pobjedničke legije (*Legio tricesima Ulpia victrix*) za života je postavio nadgrobní natpis (101) sebi, ženi Liciniji i sinu Marku Veraciju Severinu koji je umro s pet godina.²³⁵ Kognomen *Licinius* posvuda je rasprostranjen, u Dalmaciji potvrđen i kod domaćeg stanovništva.²³⁶

II.2. Osobe s natpisa veterana pomoćnih postrojbi i mornaričkih veterana (T. II., 102-115)

Pet natpisa potječe iz doba ranog principata. Oslobođenik i nasljednik Magno podigao je nadgrobní žrtvenik (102) Gaju Juliju Mari iz Druge kohorte Kiresta (*Cohors secunda Cyrrhestarum*)²³⁷ Magnov je kognomen posvuda rasprostranjen, posebno u Italiji.²³⁸ Natpis je iz sredine 1. stoljeća i najraniji je epigrafski spomen nekog dalmatinskog augzilijara koji je imao oslobođenika.²³⁹ Misicij Virdomar iz

²³⁰ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 102-103.

²³¹ ALFÖLDY 1969: 105, *OPEL* III: 111, *Offonius*.

²³² Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 104.

²³³ ALFÖLDY 1969: 134, *OPEL* IV: 154, *Venerius*.

²³⁴ ALFÖLDY 1969: 278, *OPEL* IV: 15, *Quartillus*.

²³⁵ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 103.

²³⁶ ALFÖLDY 1969: 231, *OPEL* III: 26, *Licinius*.

²³⁷ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2009: 38-39.

²³⁸ ALFÖLDY 1969: 235-236.

²³⁹ MATIJEVIĆ: 2015a, 137.

Nove klaudivjevske ale (*Ala Claudia nova*) postavio je tijekom prvih godina Vespazijanove vladavine portretnu stelu (103) sebi i sestri Pami. Pripadali su narodu Bituriga koji je naseljavao Akvitansku Galiju.²⁴⁰ Pješak Venet otpušten je iz Treće kohorte alpinaca (104) godine 94. kada su građansko pravo dobili i Madena, kći Plarentova iz naroda Deramista, s kojom mu je dopušteno sklopiti brak, i njihov sin Gaj. Madenin narod obitavao je između Melkumana i Daorsa u današnjoj istočnoj Hercegovini.²⁴¹ Na kraju teksta stoje imena sedmorice svjedoka (*testatores*). Na diplomama izdanim poslije 73.-74. godine ne piše iz kojih su gradova potjecali, a tada je car Vespazijan dopustio da smiju svjedočiti državni službenici koji nisu morali osobno poznavati veterana.²⁴² Tijekom vladavine cara Hadrijana oslobođenik i nasljednik Tit Flavije Eulog postavio je svojom voljom (*ex voluntate sua*) nadgrobní žrtvenik (105) patronu, bivšem visokorangiranom časniku carske konjaničke straže i centurionu Osme dobrovoljačke kohorte Titu Flaviju Luciliju. Eulogov je kognomen grčkoga podrijetla i tipičan za oslobođenike.²⁴³

Pet natpisa pripada augzilijarnim veteranima iz doba kasnoga principata. Novelija [---] je tijekom 2. stoljeća postavila nadgrobní natpis (106) mužu Luciju Juliju V[---] iz Osme dobrovoljačke kohorte, sebi i svojoj kognaciji.²⁴⁴ J. Medini vjeruje da pojam *cognatio* ovdje znači bliže srodnike supružnikâ koji, kako se čini, nisu imali vlastitog potomstva, te da isključuje oslobođenike i njihovo potomstvo koji su na natpisu obuhvaćeni izrazom *lib(ertis) liberisque eorum*.²⁴⁵ Novelijin gentilicij upućuje na podrijetlo iz sjeverne Italije, a u provinciji postoji samo još jedna njegova potvrda, također iz vremena kasnog principata.²⁴⁶ Silvan iz iste kohorte za života je postavio nadgrobní natpis (107) sebi, supruzi od čijeg je imena sačuvan samo završni dio [---]CAE i bratu čije ime nije sačuvano. Djeca i nasljednici, Aurelije Viktorin i Julija, podigli su urnu (108) Marku Aureliju Varonu iz Prve tisućničke delmatske kohorte. Kognomen *Victorinus* posvuda je čest, posebno u Africi, Galiji, Panoniji, ali i u Dalmaciji.²⁴⁷ Kći je imenovana kognomenom koji je posebno rasprostranjen u galskim i germanskim provincijama.²⁴⁸ Antistija Anterotova komemorirala je na steli (109) supruga Publíja Domicíja Potenta iz Treće

²⁴⁰ MARŠIĆ: 2015, 11, 18.

²⁴¹ BOJANOVSKI 1988: 110-112

²⁴² DEMICHELI 2012: 14. Svjedoci na Venetovoj diplomi su Aulo Volumnije Ekspektat, Kvint Orfije Kupit, Gnej Egnacije Vital, Sekst Manlije Cinamije, Lucije Pulije Sperat, Publíje Atinije Amermnije i Lucije Pulije Verekundo.

²⁴³ FAURE 2010: 236.

²⁴⁴ Za dataciju v. MATIJEVIĆ 2015b: 140.

²⁴⁵ MEDINI 1985: 16. Za pojam *cognatio* v. i KURILIĆ 2008: 47.

²⁴⁶ ALFÖLDY 1969: 103, *OPEL* III: 105, *Novellius*.

²⁴⁷ ALFÖLDY 1969: 327-328, *OPEL* IV: 168-169, *Victorinus*.

²⁴⁸ ALFÖLDY 1969: 224, *OPEL* II: 200, *Iulius*.

kohorte alpinaca. Njezin je kognomen izveden iz gentilicija italskog podrijetla *Antistius*,²⁴⁹ a patronimik (*Anteros*) je posebno raširen kod robovske populacije i poznat u drugim krajevima Carstva.²⁵⁰ Flavija Tercija postavila je nadgrobn natpis (110) suprugu, singularu Gaju Sabiniju Nikijatu. Ona nosi carski gentilicij *Flavius*, izrazito rasprostranjen u Dalmaciji kao i u Saloni, što vrijedi i za njezin kognomen.²⁵¹ Sempronija Marcelina komemorirala je (111) supruga singulara Valerija Valentina, čiji gentilicij²⁵² i kognomen upućuju na italsko podrijetlo.²⁵³

Četiri spomenika svjedoče o životnim suputnicima mornaričkih veterana iz razdoblja ranog principata. Na diplomi (112) centuriona Platora, sin Venetova, iz 71. godine navedena su imena sedmorice svjedoka i gradovi iz kojih su potjecali. Na diplomama prije 73-74. godine svjedoci su isticali podrijetlo i osobno su poznavali veterana.²⁵⁴ Dvojica su potjecala iz Salone. Vitez (*equus Romanus*) Tit Julije Ruf mogao je imati određeno vojno iskustvo u legiji ili u nekoj pomoćnoj postrojbi rimske vojske. Mnogo više se može reći o Publiju Ceteniju Klementu čiji je nadgrobn natpis pronađen u koloniji Skupi u Gornjoj Meziji.²⁵⁵ On je kao veteran Sedme legije umro u 70. godini života, u aktivnoj je službi proveo 21 godinu što znači da je kao veteran živio prilično dugo – između 20 i 30 godina. Otpušten je ranije nego je bilo uobičajeno pa se smatra da je posrijedi bila neka ozljeda (*missio causaria*) ili posebna zasluga. Klement je preminuo u zadnjoj četvrtini 1. stoljeća, a u legiji bio primljen dok je boravio u Dalmaciji. Najvjerojatnije je svjedočio kao veteran. Plator je najvjerojatnije diplomu primio u Italiji gdje je mogao upoznati Rufa i Klementa, iako nije isključeno ni da se to dogodilo u Dalmaciji, možda u Saloni. U Saloni su Klement i Plator mogli boraviti kao aktivni vojnici jer su ovdje potvrđeni vojnici Sedme legije i kombiniranog odjeljenja mizenske i ravenske ratne mornarice. Ruf je također mogao biti pripadnik Sedme legije. Možda su ostala petorica svjedoka čija su imena navedena na kraju isprave pripadala nekoj vojnoj postrojbi tada smještenoj u Dalmaciji: Tit Fanije Celer, Gaj Marcije Prokul i Kvint Poblacije Krescencije iz Jadera, Publije Lurije Moderat iz Rizinija, i vitez Publije Vibije Maksim iz Epidaura.²⁵⁶

²⁴⁹ ALFÖLDY 1969: 59, 151, *OPEL* I: 58, *Anthiis*.

²⁵⁰ ALFÖLDY 1969: 151, *OPEL* I: 58, *Anteros*.

²⁵¹ ALFÖLDY 1969: 38-41, 307-308.

²⁵² ALFÖLDY 1969: 119, *OPEL* IV: 64, *Sempronius*.

²⁵³ ALFÖLDY 1969: 236-237, *OPEL* III: 53-54, *Marcellinus*. Za dataciju ovih pet natpisa v. MATIJEVIĆ 2015a: 109, 112-113, za dataciju dvaju singularskih natpisa v. MATIJEVIĆ 2016: 202, 204.

²⁵⁴ DEMICHELI 2012: 14.

²⁵⁵ *ILug* 34: *P(ublius) Caetenni/us P(ubli) f(ilius) Clemens / Salon(is) vet(eranus) leg(ionis) VII / C(laudiae) p(iae) f(idelis) milit(avit) annis XXI / vixit annis LXX / h(ic) s(itus) e(st) / P(ublius) Caetennius Felici(anus) / libert(us) et heres / f(aciendum) c(uravit)*.

²⁵⁶ DEMICHELI 2012: 49-51. Za Julija Rufa i Vibija Maksima v. i WILKES 1970: 535.

Trojica mornaričkih veterana pokopana su u Saloni tijekom kasnog principata. Sekstilija Rufina postavila je nadgrobni natpis (113) roditeljima, veteranu Luciju Sekstiliju Rufu iz mizenske mornarice i Papiriji Helpidi, te Sekstiliji Valeriji, najvjerojatnije sestri. Gentilicij njezine majke italskog je podrijetla,²⁵⁷ dok je grčki kognomen *Elpis* većinom svojstven oslobođenicima. Velika većina dalmatinskih potvrda potječe iz Salone, razmjerno je čest na zapadu.²⁵⁸ Marku Dioniziju Firmu iz ravenske mornarice nadgrobni natpis (114) postavio je istoimeni sin. Njihov gentilicij upućuje na orijentalno podrijetlo.²⁵⁹ Flaviju Zenonu stelu (115) je postavio sin Zenon²⁶⁰ čiji kognomen, u kontekstu s grčkim pismom ovoga nadgrobnog natpisa, također jasno govori za njegovo orijentalno podrijetlo.²⁶¹

II.3. Osobe s natpisa veterana iz neodredivih postrojbi

(T. II.3., 116.-126)

Oktavija Rufina postavila je sarkofag (116) mužu Luciju Apuleju Montanu. Njezin je gentilicij posvuda rasprostranjen, posebno u sjevernoj Italiji, dok su u Dalmaciji tijekom kasnoga principata njegovi nositelji i Orijentalci.²⁶² Većina dalmatinskih potvrda Rufinina kognomena potječe iz Salone.²⁶³ Kći Elija Prokulina i oslobođenik i nasljednik Elije Urban postavili su sarkofag (117) Publiju Eliju Prokulinu.²⁶⁴ Urbanov je kognomen tipičan upravo za oslobođenike u zapadnom dijelu Carstva.²⁶⁵ Oslobođenici Gaj Nertonije Filokirije i Gaj Nertonije Krizant podigli su nadgrobni žrtvenik (118) Gaju Nertoniju Speratu.²⁶⁶ Njihovi su kognomeni grčki i tipični za oslobođenike iz istočnog dijela Carstva.²⁶⁷ Elija Mesijana postavila je sarkofag (119) Aureliju Saturninu i sebi.²⁶⁸ S njom je živio 37 godina i bio je njezin partner (*compar*), odnosno muž jer se ova imenica također upotrebljavala za supružnike u zakonski prizatom braku.²⁶⁹ Kognomen *Messiana*

²⁵⁷ V. bilj. 50, 51.

²⁵⁸ ALFÖLDY 1969: 192, *OPEL* II: 116, *Elpis*.

²⁵⁹ ALFÖLDY 1969: 188-189.

²⁶⁰ Za dataciju natpisa ove trojice mornaričkih veterana v. MATIJEVIĆ 2015a: 114.

²⁶¹ ALFÖLDY 1969: 332.

²⁶² ALFÖLDY 1969: 104-105, *OPEL* III: 110-111, *Octavius*.

²⁶³ ALFÖLDY 1969: 283.

²⁶⁴ Oba spomenika potječu iz kraja 2. ili početka 3. stoljeća, v. CAMBI 2010: 36-37, 42-43.

²⁶⁵ ALFÖLDY 1969: 316, v. MATIJEVIĆ 2015b: 142.

²⁶⁶ Prema tipu spomenika datacija natpisa bi možda mogala biti proširena i na prvu polovicu 2. stoljeća, v. MATIJEVIĆ 2015a: 116.

²⁶⁷ ALFÖLDY 1969: 176, 263.

²⁶⁸ Sarkofag se datira u 3. stoljeće, v. CAMBI 2010: 42-43.

²⁶⁹ PHANG 2001: 199.

i njegova rasprostranjenost upućuju na dalmatinsko podrijetlo.²⁷⁰ Pripadala je porodici koja je civitet mogla dobiti u doba cara Hadrijana.

Skupina od sedam natpisa potječe iz doba kasnoga principata.²⁷¹ Kanija Ursina postavila je stelu (120) suprugu Marku Atiju Verekundijanu. Spomenuta je i na natpisu iz Podstrane.²⁷² Kaniji iz Salone i okolice su italiskog podrijetla.²⁷³ Velika većina dalmatinskih potvrda kognomena *Ursinus* u vremena kasnog principata je iz Salone i okolice.²⁷⁴ [Be(?)]nija Kalitiha postavila je stelu (121) suprugu Valeriju Prokulu. Nije isključeno da je gentilicij bio *Ennius* koji je epigrafski potvrđen u Dalmaciji i Saloni.²⁷⁵ Kalitihin je kognomen posvuda rasprostranjen, posebno u Italiji, dok je u Dalmaciji ovo tek njegova druga potvrda.²⁷⁶ Klaudija Nigrina komemorirala je supruga (122) Valerija Frontona. Njezin je kognomen posvuda rasprostranjen, posebice u keltskim provincijama.²⁷⁷ Aurelija Kalista postavila je nadgrobnni natpis (123) mužu Sestiju Nepotu i sebi. Njezin je kognomen posvuda rasprostranjen, a gotovo sve dalmatinske potvrde iz kasnoga principata dolaze iz Salone.²⁷⁸ Neka treća osoba čije ime nije sačuvano najvjerojatnije je komemorirala (124) Gaja Masklinija Romula i Gerontijanu. *Gerontiana* je po svemu sudeći izvedenica kognomena *Gerontius* grčkoga podrijetla.²⁷⁹ Aurelije Delmacije postavio je urnu (125) ocu, veteranu Aureliju Apolinaru. Njihov je gentilicij potvrđen većinom u Dalmaciji, ali ga ima i u drugim provincijama.²⁸⁰ Veteran Maksimin postavio je nadgrobnni natpis (126) sinu koji je živio 27 godina. Od sinova gentilicija sačuvano je [---]inius i mogućnosti restitucije su brojne. Od kognomena je sačuvano [---]timus, a od nekoliko mogućih rješenja najizglednije je *Maritimus*,²⁸¹ kognomen potvrđen u Saloni na desetak natpisa iz vremena kasnog principata.²⁸²

²⁷⁰ ALFÖLDY 1969: 246, 247, *OPEL* III: 78, *Messianus*.

²⁷¹ Za njihovu dataciju v. MATIJEVIĆ 2015a: 116-117.

²⁷² *CIL* 3, 2118 iz Podstrane: *D(is) M(anibus) Caniae Ur/banae vilicae q/uae vixit ann(or)um LV* /^s *Cania Ursina fili/ae T(itus) Attius Verec/undianus gener matri incompa/rabili*; v. MARŠIĆ 2014: 208-209.

²⁷³ ALFÖLDY 1969: 72, *OPEL* II: 31, *Canius*.

²⁷⁴ ALFÖLDY 1969: 317.

²⁷⁵ ALFÖLDY 1969: 83.

²⁷⁶ ALFÖLDY 1969: 169.

²⁷⁷ ALFÖLDY 1969: 253, *OPEL* III: 102, *Nigrinus*.

²⁷⁸ ALFÖLDY 1969: 169, *OPEL* II: 24-25, *Callistus*.

²⁷⁹ ALFÖLDY 1969: 211.

²⁸⁰ *OPEL* II: 92, *Dalmatius*.

²⁸¹ FERJANČIĆ 2002: 276, br. 283.

²⁸² ALFÖLDY 1969: 239.

III. 1. Osobe s natpisa legionara neodredivog statusa (T. III.1., 127-133)

Tri fragmentirana natpisa datiraju se nakon 42. godine.²⁸³ Ulomak natpisa (127) pripadnika Sedme legije sačuvao je dva kognomena (*Respectus*, *Abascantus*) za koje se ne može reći jesu li pripadali muškim ili ženskim osobama. Drugi je tipičan za oslobođenike pa bi se moglo raditi o osobi takvog statusa.²⁸⁴ Pripadnik Jedanaeste legije postavio je nadgrobni natpis (128) sebi i svojim oslobođenicima (*et libertis suis*). Iz istoga je vremena vrlo oštećen natpis (129) pripadnika Sedme ili Jedanaeste legije čiji status ne znamo. Postavio ga je sebi i svojim.²⁸⁵

Na nadgrobnom žrtveniku (130) Aurelija(?) Feroka iz Druge legije pomoćnice spominju se još četiri osobe čija su imena djelomično sačuvana.²⁸⁶ Gledajući predloženu restituciju ovih redaka jedino oko čega nema sumnje jest da je nadgrobni žrtvenik bio podignut Feroku i Metrodori koji su oslovljeni kao roditelji. Treća komemorirana osoba je Bazilid, po svemu sudeći ujak dvojice komemoratora koji su se najvjerojatnije zvali Terminal i Kvintilijan. Ako je tumačenje ispravno, Bazilid je morao biti i Metrodorin brat. U prilog ovakvoj njihovoj povezanosti ide i grčko podrijetlo njihovih kognomena. Terminal i Kvintilijan nosili su Ferokov gentilicij jer im je on, sudeći po sadržaju 8. i 9. retka, bio otac.²⁸⁷ Kognomen *Terminalis* nije poznat na natpisima iz provincije Dalmacije, ali jest u rimskome svijetu, posebno u Italiji.²⁸⁸ Kognomen *Quintilianus* u Saloni je potvrđen jednim natpisom iz doba kasnog principata, drugdje nema mnogo njegovih primjera.²⁸⁹ Kognomen *Basilides* grčkoga je podrijetla i u Saloni zabilježen tek jedanput iz vremena kasnog principata.²⁹⁰ Istoga je podrijetla i kognomen *Metrodorus (-os)*, poznat s još po jednog natpisa iz Salone i Narone. U oba je primjera pripadao muškim osobama.²⁹¹

Tri spomenika potječu iz razdoblja kasnog principata.²⁹² Na steli (131) beneficijarija Grata(?) spominje se i njegova supruga od čijeg je imena sačuvano [---]PONON[---]. Mogao bi to biti ženski oblik imena *Bononius* koje u Dalmaciji nije potvrđeno, ali je u drugim krajevima Carstva poznato i kao gentilicij i kao kognomen.²⁹³ Beneficijarij

²⁸³ MATIJEVIĆ 2015a: 227-228.

²⁸⁴ Usp. ALFÖLDY 1969: 140.

²⁸⁵ Za dataciju ovih ulomaka v. MATIJEVIĆ 2015a: 227-228.

²⁸⁶ O dataciji žrtvenika u kraj 2. ili početak 3. stoljeća i detaljnije o mogućnostima restitucije v. MATIJEVIĆ 2012a: 60-66.

²⁸⁷ MATIJEVIĆ 2012a: 63.

²⁸⁸ V. npr. *AE* 1912, 113; *AE* 1984, 740; *CIL* 3, 14048; *CIL* 5, 2212; *CIL* 6, 15554; *CIL* 6, 22105, također i *OPEL* IV: 113, *Terminalis*.

²⁸⁹ ALFÖLDY 1969: 279, *OPEL* IV: 18-19, *Quintilianus*.

²⁹⁰ ALFÖLDY 1969: 163, *OPEL* I: 113, *Basilides*.

²⁹¹ ALFÖLDY 1969: 248, *OPEL* III: 80, *Metrodorus*.

²⁹² MATIJEVIĆ 2015a: 148, 230, 234.

[---]rius postavio je nadgrobnii natpis (132) sebi i još trima osobama. U 4. retku je završni dio imena muške osobe [---]Jonianus. U Dalmaciji zasad nije potvrđen niti jedan gentilicij koji završava tako, a kognomena ima nekoliko: *Aponianus*,²⁹⁴ *Batonianus*,²⁹⁵ *Varronianus*,²⁹⁶ u Saloni su potvrđeni *Apollonianus*²⁹⁷ i *Obultronianus*.²⁹⁸ Stoga je opravdano pretpostaviti da je njegov gentilicij, jednako kao i beneficijarijev, bio uklesan na lijevoj, većoj strani natpisa koja nedostaje. U 2. retku je sačuvan završni dio kognomena ženske osobe (*Longina*) kojoj je natpis podignut.²⁹⁹ Ostaje pitanje kako protumačiti sadržaj 1. retka ([---]Jegiae). Mogao bi to biti završni dio Longininog gentilicija ili kognomena još jedne ženske osobe, ali nije jasno kako su glasili. U Dalmaciji zasad nije potvrđen niti jedan sa završetkom na *-egius*, *-egia*.³⁰⁰ Na sarkofagu (133) Aurelija Flava(?) iz Prve italske legije spominju se dvije ženske osobe koje također nose gentilicij *Aurelius*. Zbog imenice *parentes* moglo bi se reći da je Aurelija postavila sarkofag roditeljima Aureliji i legionaru Aureliju Flavu(?).

III. 2. Osobe s natpisa augzilijara neodredivog statusa i natpisa neodredive postrojbe

(T. III.2., 134-136)

Tri spomenika datiraju u doba kasnog principata. Pompeja Firmina komemorirala je (134) supruga koji je služio u Osmoj dobrovoljačkoj kohorti. Njezin gentilicij posvuda je rasprostranjen, a gotovo sve potvrde iz Dalmacije potječu iz Salone iz vremena kasnog principata.³⁰¹ Supruga od čijeg je kognomena sačuvan završni dio [---]TVRA postavila je urnu (135) suprugu iz iste kohorte. Mogao bi to biti ostatak kognomena *Maturus*,³⁰² iako u u obzir može doći i *Profuturus*, također potvrđen u Saloni.³⁰³ Vojnik [---]ije Lici[nije(?) ---] postavio je stelu (136) svojem djetetu koje je preminulo u dobi od 14 godina i još nekoj osobi čije nije sačuvano.³⁰⁴

²⁹³ OPEL I: 126, *Bononius*.

²⁹⁴ ALFÖLDY 1969: 153.

²⁹⁵ ALFÖLDY 1969: 164.

²⁹⁶ ALFÖLDY 1969: 322.

²⁹⁷ ALFÖLDY 1969: 153.

²⁹⁸ ALFÖLDY 1969: 255.

²⁹⁹ ALFÖLDY 1969: 232, OPEL III: 31, *Longinus*.

³⁰⁰ ALFÖLDY 1969: 33-333.

³⁰¹ ALFÖLDY 1969: 111, OPEL III: 150-151, *Pompeius*.

³⁰² ALFÖLDY 1969: 241.

³⁰³ ALFÖLDY 1969: 275-276.

³⁰⁴ CIL III 12901.

ZAKLJUČAK

Obuhvaćeno je 136 salonitanskih vojničkih nadgrobnih natpisa iz doba principata koji uz ime aktivnog vojnika ili veterana spominju još jednu ili više osoba. Velika većina od čak 190 tih osoba bila je civilnog statusa, a tek nekoliko natpisa spominje još jednoga vojnika. Prvu skupinu čini 75 natpisa aktivnih vojnika (Tab. I), u drugoj skupini je 51 veteranski natpis (Tab. II), treća skupina (Tab. III) broji 10 natpisa koji su fragmentirani toliko da se ne može odrediti je li vojnik aktivan, ili veteran. U obzir su uzeti svi natpisi na kojima se sigurno spominje neka druga osoba, pa čak i fragmentirani, iako se na njima u velikom broju primjera ne može sigurno restituirati ime osobe, odrediti odnos s vojnikom i razlučiti tko je komemorator, a tko komemorirani.

Od aktivnih vojnika (Tab. I), 17 legionara (1-17) i sedmorica augzilijara (41-47) živjeli su u doba ranoga principata. Upadljivo je da samo centurioni i niži časnici imaju žene (8, 13, 44, 45), najvjerojatnije još jedan centurion (12), ali i jedan iz nepoznate postrojbe (70) što može sugerirati da je na njegovom fragmentiranom natpisu bila spomenuta barem još jedna i to višerangirana služba. Ovo jasno govori da su zakonski priznate supruge (*uxor, coniunx*) imali i tako ih oslovljavali visokorangirani vojnici. Odnose sa ženama imali su nesumnjivo i ostali vojnici što se može nazrijeti kroz njihovo spominjanje hospita (11, 46) koje imaju građansko pravo, kao i oslobođenica (2, 3). Jednoga je beneficijarija (16) komemorirala majka, što se može objasniti time što je služio u rodnome Ekvu i njegovoj blizini. Trojicu preminulih legionara komemorirala su braća – za dva primjera bi se moglo reći da su krvni srodnici (7, 10), a za jedan (14) da su „braća po oružju“. Oslobođenike i oslobođenice imala su čak deseterica vojnika (2-4, 6, 7, 9, 13, 16, 17, 44). Često se može samo pretpostaviti koje je vrste bila veza između vojnika i osobe koja je spomenuta na njegovu natpisu. U četiri primjera mogao je to biti kolega iz postrojbe (1, 5, 41, 42). Prva trojica imala su građansko pravo, dakle isti status kao i vojnici kojima su spomenici postavljeni. To može značiti da su imali jednak rang kao i mogući kolege u postrojbi. Ime četvrtoga nije sačuvano, ali postoje indicije o peregrinskom imenovanju i višerangiranom statusu u ali. Na jednome natpisu (14) spomenuta je nevjesta, na dva (7, 17) možda oslobođenici, centurioni iz legije (15), na jednome (47) se karakter odnosa ne može naslutiti. U 20 primjera može se odrediti tko je koga komemorirao. Vojnici su komemoratori šest puta (30%), a njih sedam puta (35%) komemoriraju članovi obitelji (žena, brat, sestra, roditelji), pet puta (25%) oslobođenici ili oslobođenice, s time da su od toga dvije komemoracije učinjene zajedno s vojnikovim bratom odnosno ženom. Jednoga vojnika komemorirala je hospita, a jednoga prijatelj kolega iz postrojbe.

Drugi dio skupine čine 51 aktivni vojnik iz kasnoga principata (Tab. 1) od čega su 23 legionara (18-40), 23 augzilijara i mornara (47-69) te šestorica vojnika za

koje se ne zna pripadnost postrojbi (70-75). Žene i djeca potvrđeni su za 22 vojnika (43%) (18, 20-22, 24, 25, 31-33, 35, 37-39, 54, 56, 62, 64-67, 69, 74), roditelji su spomenuti na natpisima osmorice vojnika (16%) (23, 40, 53, 54, 58, 60, 62, 71) s time da je u dva primjera roditelj spomenut zajedno sa ženom (18, 35) što jasno pokazuje da dominiraju odnosi vojnika i članova njihovih obitelji. Braća se spominju tek pet puta (19, 21, 32, 61, 72) (10%), tri puta hospita (46, 50, 60) i suborac iz legije (29, 30, 36), dva puta sestra (27, 57), oslobođenik (28, 75), prijatelj (27, 61), jednom prijateljica (37), šurjakinja (37), punac (37), nećakinja (57), rob (52), oslobođenica (26). Tko je koga komemorirao moguće je utvrditi kod 50 natpisa. Članovi obitelji (žena, djeca, brat, sestra, roditelji) komemorirali su vojnike u 21 primjeru (42%), 14 primjera (28%) pokazuje da su vojnici komemorirali članove obitelji, po jedan puta su komemoratori bili kontubernal, rob, alumna i više puta osobe za koje je nemoguće odrediti karakter odnosa s vojnikom. Znakoviti su nadgrobn natpisi vojnika iz Prve italske legije (29-32) i Četrnaeste dvojne legije (35, 36) čije su veksilacije boravile u Saloni tijekom severskog doba, odnosno kasnog principata. U ranoseversko doba vojnika Aurelija Mukatru komemorirao je njegov suborac iz legije Aurelije Sabazijan (29), obojica tračkog ili orijentalnog podrijetla. Desetljeće-dva kasnije vojnika ove veksilacije komemorirao je također suborac iz postrojbe (30). Podatak o međusobnom komemoriranju, u barem dva navrata, jasno govori da su vojnici iz ove veksilacije bili svojevrsna zatvorena skupina koja nije ostvarila dovoljno snažne odnose s lokalnim stanovništvom pa su brigu o njihovom ukopu preuzeli suborci iz postrojbe. Međutim, i to se promijenilo jer je vojnika Aurelija Poncijana (31) iz kasnoseverskog doba komemorirao sin Aurelije Kvintijan što govori da je on očito imao vlastitu obitelj. Vojnika Aurelija Marcijala, njegovu ženu i sina komemorirao je brat Disdozi čije ime izričito upućuje na tračko podrijetlo, što posredno može govoriti i da je Marcijal bio istoga podrijetla i navesti na pretpostavku da je obitelj osnovao u novoj sredini. Međutim, nije isključeno ni da je njegova obitelj s njime došla ovamo. Donekle je slično i s pripadnicima veksilacije Četrnaeste dvojne legije. Naime, Avicija Augurina komemorira suborac iz legije Ulpije Kalija koji je vjerojatno stranac u Saloni jer nema drugih potvrda njegova kognomena u provinciji. Atrekcija Cezijana komemorira majka Atrekcija koja je najvjerojatnije podrijetlom iz noričkih predjela ili Narbonske Galije, a kako ovaj gentilicij nije potvrđen u provinciji vrlo je izgledno da je bila strankinja. Prema tome se smije zaključiti da je zajedno s nevjestom, drugom komemoratoricom na Cesijanovoj steli, boravila u Saloni, mjestu gdje je sin služio vojsku. Međutim, unatoč tome što u Dalmaciji zasad nema drugih potvrda njezina gentilicija, kako je spomenik postavio jedan roditelj, nije isključeno ni lokalno podrijetlo ove obitelji. Puno je veća vjerojatnost da su lokalnog podrijetla bile žene vojnika (54, 56, 62, 64, 65, 69) koji su služili u kohortama i u mornaričkom odjeljenju u provinciji. Kako protumačiti obiteljske veze zabilježene na deset natpisa namjesnikovih oficijala (18-27) čije su legije bile stalno stacionirane u logorima na Dunavu, u panonskim

i mezijskim provincijama? Poslani su odande kako bi služili u namjesnikovu uredu u Saloni ili u unutrašnjosti Dalmacije. U čak devet primjera komemorirale su ih žene, majke, brat odnosno sestra, a jedan od njih komemorira dijete. Smije li se pretpostaviti da su žene i djeca došli s njima, ili su ove veze nastale nakon njihova dolaska u provinciju? Karakteristike imena njihovih žena ne odskakuju od imena svojstvenih provinciji Dalmaciji, te nema osnove pretpostavljati da su ovdje bile strankinje. Također, nije isključeno ni da su njihovi supruzi bili zavičajem Dalmatinci, a da su se u podunavske legije prijavili znajući da jednoga dana mogu biti poslani na službu u rodni kraj.

Teško je odrediti podrijetlo osoba s kojima su vojnici na različite načine bili povezani. Žene vojnika iz ranoga principata imale su građansko pravo i nosile gentilicije italskog podrijetla (*Iulius, Apuleius, Bennius, Calpurnius, Cordius*), a jednako vrijedi i za hospite (*Papirius, Iulius*). Najvjerojatnije su bile iz Dalmacije, odnosno, potjecale su iz sredine za koju su njihovi muževi bili vezani vojnom službom. O mogućim kolegama iz postrojbe također se malo može reći. Primjerice, Lucije Gelije pripadao je istaknutoj salonitanskoj porodici jer su ostali nositelji ovoga gentilicija u gradu bili imućni i utjecajni, dok se za Gaja Avinija Postumija s priličnom sigurnošću može reći da je bio Italik jer je to do sada u Dalmaciji jedina potvrda njegova, ionako rijetkoga, gentilicija. Štoviše, velika većina pripadnika Sedme legije u Dalmaciji u ono vrijeme stranoga je podrijetla. Gotovo je nemoguće odrediti podrijetlo legionarovog brata Marka Eupunija Viktora i nevjestice Ekvitine Tercije jer su ovo zasada jedine potvrde njihovih gentilicija u Dalmaciji, pa i u čitavom europskom dijelu Carstva. Slično je i s auxilijarima. Samo je u jednom primjeru moguće utvrditi da je prijatelj komemorirao prijatelja, vjerojatno iz iste postrojbe, i da su bili peregrinskog statusa i podrijetlom iz jugoistočnih dijelova Dalmacije. U kasnome principatu gotovo je nemoguće izdvojiti ime neke druge osobe povezane s vojnikom, a da se za nju smije izričito kazati da je bila stranac. Svi njihovi gentiliciji i kognomeni već su potvrđeni u Saloni i Dalmaciji, pa čak i oni koji nisu (kao npr. gentilicij *Atrectius*) opet ne moraju pripadati strancima.

U veteranskoj skupini 20 legionara (T. II, 76.-95), petorica auxilijara te mornara (102-105, 112) su iz razdoblja ranoga principata. Čak 14 legionara je imalo obitelji što jasno dokazuju spominjući supruge i potomke (77-81, 83, 85, 86, 88, 89, 91, 93-95). Sve supruge, posve je očekivano, imaju građansko pravo i nose gentilicije italskog podrijetla već potvrđene u Saloni (*Hostilius, Marius, Pasius, Petilius*). Ipak, za pojedine bi se moglo pretpostaviti da su bile strankinje poput Nerije Pijeris (89) čiji italški gentilicij uopće nije potvrđen u Dalmaciji. Veterani za razliku od aktivnih vojnika uopće nisu spominjali hospite, a i oslobođenice su imala petorica od kojih se za tri može pretpostaviti da su bile njihove žene (76, 82, 84). Preostala dvojica s oslobođenicama (85, 93) vjerojatno nisu bila u takvoj vrsti veze. Iz ovoga je vremena vrlo mali broj auxilijara i mornara na čijim su natpisima spomenute ostale osobe. Dvojica su imala oslobođenike (102, 105).

Vojničkom diplomom jednoga pješaka zajamčen je civitet njegovoj ženi Madeni, kćeri Plarenta iz dalmatinskog naroda Deramista, i njihovome djetetu, sinu Gaju (104). To znači da je pješak razvio vezu s osobom peregrinskog statusa i da su očito bili dovoljno romanizirani jer su sinu dali jedno od najuobičajenijih rimskih imena. Misicij Nove klaudivijske ale postavio je stelu sestri Pami (103) čije je ime tipično za Biturige u Galiji Akvitaniji odakle je i on potjecao. Čini se da ovo navodi na zaključak kako je bila s bratom tijekom njegove vojne službe u Dalmaciji. Odnose komemorator-komemorirani moguće je ustanoviti kod 19 legijskih veterana koji u devet primjera postavljaju nadgrobne spomenike (47%), a u osam primjera (42%) komemoriraju ih članovi obitelji, zatim dvaput njihovi oslobođenici (10%). Ove je odnose moguće ustanoviti u svega trojice bivših augzilijara.

U drugom dijelu skupine veteranskih natpisa su šestorica legionara (96-101), te 20 augzilijara, mornara i bivših pripadnika nepoznatih postrojbi (106-111, 113-126) iz kasnoga principata. Potpuno suprotan brojčani omjer legijskih i augzilijarnih natpisa iz radoblja kasnog principata rezultat je izostanka legionara iz Salone i pojačane prisutnosti augzilijara i mornara. Legijski veterani osnovali su obitelji sa ženama koje imaju građansko pravo preneseno i na njihovu djecu. Njihovi gentiliciji potvrđeni su u rimskom svijetu (*Caelius, Titius, Marcius, Valerius, Venerius*). Isto vrijedi i za augzilijarne i mornaričke veterane čije žene u gotovo svim primjerima imaju građansko pravo te nose već poznate gentilicije (*Novellius, Iulius, Flavius, Sempronius, Papirius, Octavius, Canius, Bennius(?)*, *Claudius, Aurelius*). Jedina iznimka je Antistija, kći Anterotova, (109) jer ima peregrinsko imenovanje. Rijetko se spominju oslobođenici, u dva primjera pojedinačno (117, 118), a u trećem (106) preko sintagme koja ih podrazumijeva veći broj. Njihovi kognomeni tipični su za oslobođeničku populaciju (*Urbanus, Philocyrius, Chrysanthus*). Tko je koga komemorirao može se ustanoviti za šestoricu legijskih veterana. Jedan je za života zajedno sa ženom postavio nadgrobni spomenik, drugi je komemorirao ženu i sina, treći sina, a triput su članovi obitelji komemorirali legijske veterane. Na svim natpisima veterana iz kasnoga principata samo je nekoliko osoba imalo s njima drukčiju vezu (prijatelj, kontubernal, rob(?)). Triput se veza ne može odrediti, ali bi se prema istovjetnosti gentilicija moglo pretpostaviti da se radilo o veteranovom sinu ili oslobođeniku. Triput je upisan izraz koji podrazumijeva članova šire obitelji.

Na deset vrlo oštećenih natpisa legionara i augzilijara ne može se odrediti jesu li, kad je spomenik postavljen, bili aktivni ili veterani. Imena osoba koje su povezane s njima ne mogu se potpuno restituirati, a ne može se uvijek odrediti ni narav njihovih odnosa. Ipak, može se zaključiti da su ženu i djecu imala trojica legionara (130, 131, 133), dvojica augzilijara (134, 135) i jedan vojnik (136).

Podatak o vojnikovom ili vetranovom nasljedniku postoji u ukupno 11 primjera. Nasljednici se uz aktivne vojnike (3, 13, 15, 32, 34, 36, 75) pojavljuju daleko više nego uz veterane (102, 105, 108, 117). Oslobođenici su nasljednici u pet primjera

(45%) i najvjerojatnije još jedanput, po jedanput su nasljednici brat, kolega iz legije i djeca, te najvjerojatnije kolege iz postrojbe i jedna osoba u nepoznatoj vezi s vojnikom.

Vojnici su samostalno ili sa ženama u sedam primjera komemorirali vlastitu djecu (22, 25, 33, 57, 67, 70, 74), dok su veterani to učinili samo četiri puta (85, 93, 101, 126). Jedanput je vojnik nepoznatog statusa (136) komemorirao svoje dijete. Starosna dob djece u trenutku smrti bila je vrlo niska – najmlađe preminulo dijete imalo je dvije godine i devet mjeseci, a najstarije 25 godina. Prosjek njihovih godina u trenutku smrti je 10,69 godina.

BIBLIOGRAFIJA

Kratice

AE – *L'année épigraphique: revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine* / fondée en 1888. par René Cagnat; Mireille Corbier directeur. Paris: Presses Universitaires de France 1889.-

CBFIR – *Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarier-Inschriften des Römischen*

Reiches, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 40.; Römische Weihebezirk von Osterburken / Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, 1. Stuttgart.

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin 1863.-

EDH – *Epigraphische Datenbank Heidelberg* (<https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home>) (28. 5. 2019)

Eph. Ep. – *Ephemeris Epigraphica*. Deutsches Archäologisches Institut. Abteilung (Roma); Istituto di corrispondenza archeologica (Roma) Romae : Institutus archaeologicus Romanus; Berolini: G. Reimer, 1872-1913

ILLug – Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (*Situla*, 5, Ljubljana, 1963); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (*Situla*, 19, Ljubljana, 1978); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (*Situla*, 25, Ljubljana, 1986).

ILS – Dessau, Hermann. *Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin 1892.-1916.

OPEL I – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, vol. I: Aba-Bysanus, ex materia ab András Mócsy, Reinhardo Feldmann, Elisabetha Marton et Mária Szilágyi collecta, composuit et correxit Barnabás Lőrincz, Budapest, 2005.

OPEL II – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, vol. II: Cabalicius-Ixus, ex materia ab András Mócsy, Reinhardo Feldmann, Elisabetha Marton et Mária Szilágyi collecta, composuit et correxit Barnabás Lőrincz, Wien, 1999.

OPEL III – *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. III: Labareus-Pythea, ex materia ab András Mócsy, Reinhardo Feldmann, Elisabetha Marton et Mária Szilágyi collecta, composuit et correxit Barnabás Lőrincz, Wien, 2000.

OPEL IV – *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. IV: Quadratia-Zvres, ex materia ab András Mócsy, Reinhardo Feldmann, Elisabetha Marton et Mária Szilágyi collecta, composuit et correxit Barnabás Lőrincz, Wien, 2002.

PWRE – *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart.

Literatura

ALFÖLDY, Géza. 1969. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg: Carl Winter, 1969.

ALFÖLDY, Géza. 1987. Die auxiliartuppen der Provinz Dalmatien, U *Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985. (MAVORS: Roman Army Researches III)*, ur. Michael. P. Speidel, 239-297. Amsterdam: J.C. Gieben.

ALLISON, Penelope. 2011. Soldiers' Families in the Early Roman Empire, U *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, ur. Beryl Rawson, Wiley-Blackwell, 161-183.

BETZ, Artur. 1938. *Untersuchungen zur militargeschichte der romischen Provinz Dalmatien*, Abhandlungen des archaologisch-epigrafischen Seminars der Universitat Wien, Neue Folge, Heft 3. Wien.

BOJANOVSKI, Ivo. 1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knjiga 66, Centar za balkanološka isipitivanja, knjiga 6, 1988.

BULIĆ, Frane. 1885. Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 8: 66-73.

BULIĆ, Frane. 1886. Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 9: 8-10.

BULIĆ, Frane. 1887. Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 10: 57-59.

BULIĆ, Frane. 1904. Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 27: 41-55.

BUSH, Archie C. 1973. Consobrinus and Cousin, *The Classical Journal* 68: 161-165.

CAGNAT, René. 1914. *Cours d'épigraphie latine*, Paris.

CAMBI, Nenad. 1960 (1967). Personifikacije godišnjih doba na spomenicima Salone, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 62: 55-78.

CAMBI, Nenad. 2000. *Imago Animi*. Split.

CAMBI, Nenad. 2005. *Kiparstvo rimske Dalmacije*. Split.

CAMBI, Nenad. 2010. *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*. Split.

CAMBI, Nenad i RAPANIĆ, Željko. 1979. Ara Lucija Granija Proklina, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 72-73: 93-107.

CAMPBELL, Brian. 1978. The Marriage of Soldiers under the Empire, *Jorunal of Roman Studies* 68: 153-166.

- CARROLL, Maureen. 2009. Dead soldiers on the move. Transporting bodies and commemorating men at home and abroad. U *LIMES XX. XX congreso internacional de estudios sobre la frontera romana (Leon, Septiembre, 2006)*, ur. Angel Morillo, Norbert Hanel, Esperanza Martin, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, 2009, 823-832.
- COSME, Pierre i FAURE, Patrice. 2004. Identité militaire et avancement au centurionat dans les castra peregrina, *Cahiers du Centre Gustave Glotz*: 15, Paris, 343-356.
- CUFF, David B. 2000. –*The auxilia in Roman Britain and the Two Germanies from Augustus to Caracalla: Family, Religion and „Romanization“*, doktorska radnja (rukopis), Department of Classics, University of Toronto, Toronto, 2010., <https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/24732> (24. rujna 2014.)
- DEMICHELI, Dino. 2012. Salonitani extra fines Dalmatiae (I). Svjedoci podrijetlom iz Salone na vojničkim diplomama, *Tusculum* 5: 47-57.
- DEMICHELI, Dino. 2013. Salonitani extra fines Dalmatiae (II). Salonitanci u pretorijanskoj vojsci, *Tusculum* 6: 79-91.
- DEMICHELI, Dino. 2015. Salonitani extra fines Dalmatiae (IV). Salonitanci u vojnoj službi (dio prvi), *Tusculum* 8: 59-77.
- DEMICHELI, Dino. 2016. Nadgrobni natpis iz Klapavica sa spomenom centuriona kohorte VIII Voluntariorum Gaja Alazinija Valentina, *Diadora* 30: 109-122.
- FAURE, Patrice. 2010. De Rome à Salone: T. Flavius Lucilius, cavalier de la garde impériale, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 172: 223-238.
- FELLMANN, Rudolf. 2000. Die 11. Legion Claudia Pia Fidelis, U *Les légions de Rome sous le Haut-Empire (Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998)*, ur. Yann Le Bohec, Catherine Wolff, Lyon, 127-131.
- FERJANČIĆ, Snežana. 2002. *Naseljavanje legijskih veterana u balkanskim provincijama, I-III vek n. e.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, posebna izdanja 79, Beograd.
- GABRIČEVIĆ, Branimir. 2015. Dva priloga poznavanju urbanističkog razvoja antičke Salone, 217-224, U *Izbor iz djela*, ur. Nenad Cambi, Književni krug Split.
- GARNSEY, Peter. 1970. Septimius Severus nad the Marriage of Soldiers, *California Studies in Classical Antiquity* 3: 45-53.
- GLAVIČIĆ, Miroslav. 2002. *Gradski dužnosnici na natpisima obalnog područja rimske provincije Dalmacije*, doktorska disertacija (rukopis), Filozofski fakultet u Zadru, Zadar.
- HOLTHEIDE, Bernard. 1980. Matrona stolata – femina stolata, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 38: 1980, 127-134.
- DEL HOYO, Javier. 2000. Agatemeris, *nuevo antropónimo griego atestiguado en Hispania*, *Gerion* 18: 315–321.
- HULA, Edward. 1890. Epigraphisches aus Spalato, *Archaeologisch epigraphische mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn* 13: 94-104.
- JONES, Brian W. 1974. The Status of Dalmatia under Domitian, *Classical Philology* 69: 48-50.

- KURILIĆ, Anamarija. 2006. Recent epigraphic finds from the Roman province of Dalmatia, U *Dalmatia. Research in the Roman Province 1970-2001. Papers in honour of J. J. Wilkes*, ur. D. Davison, V. Gaffney, E. Marin, *British Archaeological Reports*, International Series 1576, Oxford, 133-147.
- KURILIĆ, Anamarija. 2008. *Ususret Liburnima. Studije o društvenoj povijesti ranorimske Liburnije*, Zadar.
- KURILIĆ, Anamarija. 2008 (2009). Imenovanje žena u ranorimskoj Liburniji, *Archaeologia Adriatica* 2: 161-167.
- LASSÈRE, Jean-Marie. 2005. *Manuel d'épigraphie romaine*, Paris.
- LE BOHEC, Yann i WOLFF, Catherine. 2000. Legiones Moesiae Superioris, U *Les légions de Rome sous le Haut-Empire (Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998)*, ur. Yann Le Bohec, Catherine Wolff, Lyon, 239-245.
- LONDON, Jon E. 2006. Contubernalis, Commanipularis, and Commilito in Roman Soldiers' Epigraphy: Drawing the Distinction, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 157: 270-276.
- MACMULLEN, Ramsay. 1984. The Legion as a Society, *Historia* 33: 440-456.
- MARŠIĆ, Dražen. 2010. Izgubljeni salonitanski spomenici (II.) / Portretne stele vojnika VII. legije C. p. f. Gaja Lukrecija i Lucija Cezija Basa, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 103: 68-80.
- MARŠIĆ, Dražen. 2014. Antički profil Podstrane i okolice, U *Lucije Artorije Kast i legenda o kralju Arturu. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Podstrani 30. ožujka do 2. travnja 2012*, ur. Nenad Cambi, John Matthews, Split, 187-230.
- MARŠIĆ, Dražen. 2010. Salonitanska portretna stela Virdomara i Pame, *Tusculum* 8: 7-24.
- MATIJAŠIĆ, Robert. 2002. *Uvod u latinsku epigrafiju*, Filozofski fakultet Pula, Pula.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2009. Dva neobjavljena natpisa Druge kohorte Kiresta iz Dalmacije, *Diadora* 23: 35-44.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2011. Natpisi Prve kohorte Belgâ iz Salone, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104: 181-207.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2012a. Epigrafska potvrda pripadnika Legije druge pomoćnice (legio II Adiutrix) u Saloni, *Tusculum* 5: 59-70.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2012b. O salonitanskim natpisima konzularnih beneficijarija iz legije Desete gemine (legio X Gemina), *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 105: 67-82.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2015a. *Rimski vojnici na natpisima iz Salone iz doba principata, doktorska disertacija* (rukopis), Zadar.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2015b. Rimski vojnici i njihovi oslobođenici na natpisima iz Salone iz doba principata, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 108: 131-156
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2016. Singulari dalmatinskog namjesnika, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 109: 193-224.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2017a. O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] po natpisu ILIug 2098 iz Salone, *Tusculum* 10: 199-210.

- MATIJEVIĆ, Ivan. 2017b – I. Matijević, Neobjavljena stela veterana legije Sedma Claudia pia fidelis iz Sikula, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 3: 125–138.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2020 – Salonitanski natpisi vojnika i veterana na upravnim i vjerskim službama u nekim gradovima rimske Dalmacije (u tisku).
- MEDINI, Julijan. 1985. Cognationes Salonitanae, *Godišnjak Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine* 23, *Centar za balkanološka ispitivanja* 21: 5-45.
- MIHĂILESCU-BÎRLIBA, Lucrețiu. 2006. *Les affranchis dans les provinces romaines de l'Illyricum*, Wiesbaden.
- OLSON, Kelly. 2008. *Dress and the Roman Woman: Self-Presentation and Society*, Routledge.
- PHANG, Sara E. 2001. *The Marriage of Roman Soldiers (13 BC-AD 235): Law and Family in the Imperial Army*, Boston.
- PITILLAS SALAÑER, Eduardo. 2006. Soldados auxiliares del ejército romano originarios del NW de Hispania (s. I d.C.), *Hispania antiqua* 30: 21-34.
- RANKOV, Boris. 1990. Frumentarii, the Castra peregrina and the provincial officia, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 80: 176–182.
- RITTERLING, Emil. 1925. Legio, *PWRE* 12: 1211-1829.
- ROSS TAYLOR, Lily. 1961. Freedmen and Freeborn in the Epitaphs of Imperial Rome, *The American Journal of Philology* 82: 113-132.
- SALLER, Richard P. 1984. „Familia, Domus“, and the Roman Conception of the Family, *Phoenix* 38: 336-355.
- SALLER, Richard P. i SHAW, Brent D. 1984. Tombstones nad Roman family Relations in the Principate: Civilians, Soldiers and Slaves, *Journal of Roman Studies* 74: 124-156.
- SALWAY, Benet. 1994. What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700, *Journal of Roman Studies* 84: 124-145.
- SCHEIDEL, Walter. 2007. Marriage, Families, and Survival: Demographic Aspects, U *A Companion to the Roman Army*, ur. Paul Erdkamp, 417-434, Blackwell Publishing.
- SOLIN, Heikki. 2003. *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*. Zweite, vollig neu bearbeitete Auflage, erster band, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Southern, Pat. 2006. *The Roman army*, Santa Barbara, 2006.
- SPAUL, John E. H. 1995. Ala I Pannoniorum – one or many?, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 105: 63-73.
- SPEIDEL, Michael P. 1978. *Guards of the Roman armies: an essay on the singulares of the provinces*, Bonn, 1978.
- SPEIDEL, Michael P. 1989. The soldiers' servants, *Ancient Society* 20: 239-245.
- STICOTTI, Piero. 1893. Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 und 1891, *Archaeologisch epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn* 16: 141-155.
- RAWSON, Beryl. 2005. *Children and Childhood in Roman Italy*, Oxford University Press.
- SANDYS, John E. 1919. *Latin epigraphy. An introduction to the Study of Latin Inscriptions*, New York.

- TEMIN, Peter. 2004. The Labor Market of the Early Roman Empire, *The Journal of Interdisciplinary History* 34: 513-538.
- TONČINIĆ, Domagoj. 2011. *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split.
- TREGGIARI, Susan. 1981. „Contubernales“ in „Cil“ 6, *Phoenix* 35: 42-69.
- TUDOR, D. 1971. Alföldy (Géza). Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, *Revue belge de philologie et d'histoire* 49: 86-90.
- VISHNIA, Rachel F. Vishnia. 2002. The shadow Army: The Lixae and the Roman Legions, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 139: 265-272.
- WEAVER, Paul R. C. 1972. *Familia Caesaris: A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*, Cambridge University Press.
- BURKERT, Walter. 1979. *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- WESCH-KLEIN, Gabriele. 2007. Recruits and Veterans. U *A Companion to the Roman Army*, ur. Paul Erdkamp, 435-450, Blackwell Publishing.
- WESTERMANN, William L. 1955. *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*, Philadelphia.
- WILKES, John J. 1969. *Dalmatia*, London.
- WILKES, John J. 1970. Equestrian Rank in Dalmatia under the Principate, U *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata*, ur. Vladimir Mirosavljević, Duje Rendić-Miočević, Mate Suić, 529–551. Zagreb : Sveučilište, Arheološki institut Filozofskog fakulteta.
- WILKES, John J. 2000. Army and Society in Roman Dalmatia, U *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der römischen Kaiserzeit*, ur. G. Alföldy, B. Dobson, W. Eck, Stuttgart, 327-343.

Prilozi

Tablica 1. Osobe s natpisa aktivnih vojnika (K – komemorator; N – nasljednik)

R. br.	Vojnik, služba, postrojba	Žena (supruga), djeca i roditelji, (dob)	Brat, sestra (dob)	Hospita (dob)	Oslobodenik, oslobođenica (dob)	Ostalo i nepoznato (dob)	Datacija
I.1. Legionari							
1. <i>ILug</i> 2090	<i>M. Titus M. f., eques leg. VII</i>					suborac(?): <i>L. Gellius M. f. Serg[ia]</i>	3. ili 4. desetljeće 1. st.
2. <i>CIL III</i> 8723	<i>C. Asurius, mil. leg. VII</i>				Severa (K)		prije 42. g.
3. <i>AE</i> 1991: 1290	<i>Q. Valerius Q. f., mil. leg. VII</i>				<i>Valeria Quinta</i>	<i>L. Valerius (K, N)</i>	
4. <i>CIL III</i> 8760	<i>L. Trebonius Valens, mil. leg. VII C. p. f.</i>	sin: <i>L. Trebonius Constanus</i>	sestra: <i>Trebonia Tertulla</i>		<i>L. Trebonius Successus (K), libert. lib.</i>		
5. <i>ILug</i> 2092	<i>C. Manticus, C. f. mil. leg. VII C. p. f.</i>					suborac (?): <i>C. Avinnius [Post] umius</i>	poslije 42. g.
6. <i>ILug</i> 2093	[<i>C. Clodius(?) ---</i>], <i>signifer leg. VII C. p. f.</i>				<i>C. Clodius Felix, IIIIIvir Aug. (K)</i>		
7. <i>CIL III</i> 2040	<i>C. Lucretius, signif. leg. VII C. p. f.</i>		brat (K)		<i>Chrestus (K)</i>	oslobođenik(?): <i>Primus</i>	
8. <i>CIL III</i> 2678 (9699)	<i>C. Vibius C. f.] Pude(n)s, 7 (centurio) leg. VII C. p. f.] (K)</i>	žena: <i>Iulia C. (f.) Polla (uxor)</i>					Klaudijeva vladavina

9. <i>ILug</i> 2601	<i>P. Plotius, 7 (centurio)</i> <i>le[g.] VII C. p. f. (K)</i>									poslije 42. g.
10. <i>CIL</i> III 8740	<i>Q. Fabius Pacatus,</i> <i>mil. leg. XI C. p. f.</i>				<i>Fabius Fabianus (K)</i>					
11. <i>CIL</i> III 2013	<i>M. Blaesius Tertullus,</i> <i>mil. leg. XI C. p. f. (K)</i>					<i>Papiria Pyralis</i>				poslije 42. g.
12. <i>CIL</i> III 2062 (2069, 8747)	<i>L. Varius L. f. Ser.</i> <i>[---], leg. XI C. p. f.,</i> <i>Ϛ (centurio) coh. VI</i> <i>V[---]</i>			žena(?): <i>Benn[i]a</i> <i>Sabin[a]</i> ; sin(?): <i>L. Varius</i> <i>Laetus PV[---] (K)</i>						
13. <i>CIL</i> III 2035	<i>M. Iul. M. f. Paternus,</i> <i>[7 (centurio)] leg. VIII</i> <i>Aug., XIII g. M. v., XI</i> <i>C. p. f.</i>			žena: <i>Iulia T. f.</i> <i>Maxima (K) (uxor)</i>				<i>M. Iul. M. l.</i> <i>Docimus</i> <i>(K, N)</i>		poslije 61. g.
14. <i>CIL</i> III 2021	<i>L. Marius Fortunatus,</i> <i>mil. leg. III F. f.</i>				<i>M. Eupunius</i> <i>Victor (K)</i>				nevjesta(?): <i>Aequitina Tertia</i>	poslije 71. g.
15. <i>CIL</i> III 2029	<i>T. Fl. Pomponianus,</i> <i>7 (centurio) leg. II</i> <i>Traianae fortis</i>								nasljednici (centurioni iz legije?) <i>(K, N)</i>	hadrijansko doba
16. <i>AE</i> 1979: 447 (1989: 607)	<i>L. Granius L. f. Pro-</i> <i>clinus, dec. col. Aeq.,</i> <i>flamin, bf. cos. leg.</i> <i>XIII gen.</i>			majka: <i>Epidia Procula (K)</i>						druga četvrtina 2. st.
17. <i>ILug</i> 2097	<i>T. Ti[---] T. f. R[---],</i> <i>speculator leg. X[---]</i>								oslobođenici(?): <i>T.</i> <i>[Ti---]</i> <i>Euphro[synus], T.</i> <i>T[i---]</i>	prva polovica 2. st.

18. <i>CIL</i> III 2015	<i>Tib. Cl. Ianuarius,</i> <i>spec. leg. XIII g.,</i> <i>comm. cos. (maritus)</i>	žena: <i>Vesellia Iulia</i> (K); majka: <i>Aebutia</i> <i>Ianuaria</i> (K)						
19. <i>CIL</i> III 9401	[--- sp]ec. <i>le[g.] XIII [gem.]</i>		<i>Pontifus]</i> <i>Viator</i> (K)					
20. <i>AÉ</i> 1945: 88	<i>L. Val. Augustalis,</i> <i>speculator leg. I ad.</i>	kći: <i>Valeria Sabina</i> (K)						
21. <i>CIL</i> III 6376 (8656)	<i>C. Iul. Saturninus,</i> <i>bf. cos. leg. X gem.</i>	supruga: <i>Domitia M. f. Belli-</i> <i>ca (coniux)</i> (K)	<i>C. Iul. Pu-</i> <i>simio</i> (K)					
22. <i>CIL</i> III 2023 (8578)	<i>Aelius Marianus,</i> <i>bf. cos. leg. I Ital.</i> (K)	kći: <i>Fania Maxima</i> (2 g. i 9 mj.)						
23. <i>ILJug</i> 2087	<i>Ulp. Iustinus,</i> <i>benef. cos. leg. I Ital.</i>	majka (<i>mater</i>) (K)						kasni principat
24. <i>CIL</i> III 14703	<i>L. Vettius Probus(?),</i> <i>bf. cos. leg. XI</i> <i>Cl. p. f.</i>	sim: <i>L. Vettius Gra-</i> <i>tus</i> (K); kći: <i>Vettia</i> <i>Ianuaria</i> (K)						
25. <i>CIL</i> III 2001	<i>P. Aelius Lupus,</i> <i>bf. cos. (coniux)</i>	supruga: <i>Aelia</i> <i>Tethis</i> (K); kćerke: <i>Vibia Fortis, Aelia</i> <i>Ursilla</i> (25)						
26. <i>CIL</i> III 12895	<i>Q. Aemilius Rufus,</i> <i>bf. cos. (patronus)</i>					<i>Aemilia Aphrodi-</i> <i>te</i> (K)		
27. <i>CIL</i> III 8738	[---]coniux [---]inus, [---]leg. XI [---]c. cos.		[---] <i>Re]stuta</i> (K)				prijatelj: [---] <i>Iannus</i>	
28. <i>CIL</i> III 2063 (8581)	<i>T. Varronius Maro,</i> <i>centurio frum. leg. III</i> <i>Cyrenatacae</i>						<i>Firminus</i> (K)	

29. CIL III 2009	<i>Aurelius Mucatra,</i> <i>mil. leg. I Italicæ</i>						suborac: <i>Aurelius Sabasi-</i> <i>anus, mil. leg. s.</i> s. (K)	početak 3. st.
30. CIL III 12899	[---]I(?)AE[---], [mil. leg. I Italic. Severianæ						suborac: [Au] <i>relius Mar[ci]</i> <i>anus, mil. leg. s.</i> s. (<i>contubernalis</i>) (K)	poslije 222. g.
31. CIL III 2010 (8576)	<i>Aurelius Pontianus,</i> <i>mil. leg. I Italicæ</i>	sin: <i>Aurelius Quinti-</i> <i>anus</i> (K)						220.-230. g.
32. CIL III 2008	<i>Aurelius Martialis,</i> <i>mil. leg. I Ital.</i>	supruga: <i>Aelia</i> (<i>co-</i> <i>niux</i>); sin: <i>Martialis</i> (K, N)	<i>Disdoi</i> (K, N)					
33. CIL III 8719	<i>Aurelius Ianuarius,</i> <i>mil. leg. Italicæ</i> (K)	žena: <i>Quirilla</i> (K); sin: <i>Aelius Vitalis</i> (oko 14 god.)						
34. ILIug 2611	[--- mil.] leg. I [Itali] <i>cae</i>						<i>Iulius</i> [---] (K, N)	kasni principat
35. CIL III 12896	<i>Atrectius Caestianus,</i> <i>mil. leg. XIII g[e]m.</i>	supruga: <i>Aurelia</i> <i>Festa</i> (K) (<i>coniux</i>); majka: <i>Atrectia</i> (K)						
36. CIL III 6549	<i>Avitius Augurinus, mil.</i> <i>leg. XIII g. M. v.</i>						suborac: <i>Ulpus Calia, mil.</i> <i>leg. eiusdem</i> (K, N)	
37. CIL III 2046	<i>Aurelius Vitalis, centu-</i> <i>rio leg. V Macedoni-</i> <i>cae (maritus)</i> (K)	žena: <i>Coelia Calpurnia</i> (26)					šurjakinja: <i>Aelia</i> <i>Pomponia</i> ; priateljica: <i>Iulia</i> <i>Fetia</i>	3. st.
38. CIL III 8754	<i>Flavius Valens, bf. cos.</i> <i>Pannon. super.</i> (K)	supruga: <i>Quintia</i> <i>C[---] (coniux, stola-</i> <i>ta, femina)</i> (30)					punac: <i>Quinti-</i> <i>us Germanus,</i> <i>primus pilus</i>	

39. <i>ILug</i> 2099	<i>L. Baebius M.</i> [f. ---], mil. le[g. ---]	kći: <i>Caesidia</i> ---] (K)					2.-3. st.
40. <i>CIL</i> III 2055	<i>T. Titisenus Valentinus</i> , 7 (centurio) leg. (K)	otac: <i>T. Titisenus Convictorianus</i> , dec. col. <i>Salon.</i> , sacerdot.					1.-3. st.
I.2. Augzilijari i mornari							
41. <i>CIL</i> III 8746	[<i>Tiberius</i>] <i>Iulius Maximus</i>] <i>Thiridatis</i> f., decurio <i>alae Parthorum</i>					suborac (?): <i>Sex(tus) Coelius</i> (K)(?)	kraj Augustove vladavine
42. <i>CIL</i> III 2016 (8577)	<i>Cloutius Clutami</i> f., duplicarius <i>alae Pannoniorum</i>					suborac (?): <i>CA</i> [---]	prva polovica 1. st.
43. <i>ILug</i> 681	<i>Ep[ica]dus Pirami</i> f., mil. coh. III <i>Alp.</i> , tesseraarius					prijatelj: <i>Plares Annaei eq. ex sing.</i> (K)	flavijevsko – trajansko doba
44. <i>CIL</i> III 8762	<i>C. Valerius Proculus</i> , decurio equit. coh. I Belg. (K)	žena: <i>Apuleia Sabina</i> (uxor)			liberti libertaeque		120.-130. g.
45. <i>CIL</i> III 8756	<i>Q. Servilius Statianus</i> , 7 (centurio) coh. I Belg. (K)	supruga: <i>Calpurnia Nympha</i> (coniux)					sredina 2. st.
46. <i>CIL</i> III 2052	<i>T. Statilius Maximus</i> , mil. coh. VIII <i>Vol.</i> , adi. corn. cos.				<i>Iulia Fructu- la</i> (K)		
47. <i>ILug</i> 2603	<i>Licinus Calpito</i> (?)], mil. coh. I] <i>Bel.</i> (K)					<i>[Fort]unatus</i> [---]	kasni principat
48. <i>CIL</i> III 12905	<i>V[ic]torius</i>] <i>Nepo</i> [s], mil. coh.] III <i>Alp.</i>]					kontubernal: [<i>Se</i>]cund[<i>ius</i>](?)] <i>Terti</i> (us)(?) (K)	kasni principat do vladavine Aleksandra Severa
49. <i>CIL</i> III 2012	<i>C. Baebidius Marcellus</i> , mil. coh. III <i>Alp. vexil.</i> (<i>alumnus</i>)					<i>Anna</i> (K)	

61. CIL III, 2006	<i>T. Aurelius Apollonius, 7 (centurio) coh. I (mill.)</i>	otac: <i>Aurelius Aquila (K)</i>	<i>Aurelius Flavius (55)</i>		prijatelj: <i>[Au]relius Lucianus</i>	180. g.-kraj kasnog principata
62. CIL III 2067	<i>Statilius Pulcher, mil. coh. I Belg., ex strat. cos. (K)</i>	žena: <i>Zosime (uxor)</i>				
63. ILJug 2610	<i>Aurelius Hil[ari]anus, mil. [co]h. I [---], ex strat[ori]bus</i>				<i>[C]andidus [---] (K?)</i>	
64. ILJug 2739	<i>Iulius Crispinus qui et Passar, miles, strator v. c. (conitux)</i>	supruga: <i>Septimena Marcia (K)</i>				kasni principat
65. CIL III 12897	<i>Aurelius Diza, eq. ex sing. (conitux)</i>	supruga: <i>Titia Valentina (K)</i>				
66. CIL III 2011	<i>Aurelius Priscus, optio eq. sing. (K)</i>	sin: <i>Aurelius Priscus, (2 god. i 9 mj.)</i>				
67. CIL III 14248.1	<i>[---] coh. [---] [---] ex p[edit]ibus(?) [---] (K)</i>	sin: <i>[---] Am[andus] (?)</i>				
68. ILJug 2107	<i>[Ca]erelleus Musesus, mil. class. praet. Antonia[nae] Misenati[um]</i>				<i>[V]ictori[a ---], Care[laus] (?) [---] (K?)</i>	poslije 212. g.
69. CIL III 2036	<i>Iulius Marcianus, mil. class. praet. Misenatium (K)</i>	supruga: <i>Iulia Crescentina (30) (conitux);</i> kći: <i>Iulia Marcia (8)</i>				kasni principat
I.3. Neodredive postrojbe						
70. CIL III 14698.1	<i>[---] Timilus eq. (K)</i>	žena: <i>Cordia C[---]a (uxor)</i>			<i>[---]a Secunda, Secun[d---]</i>	rani principat

71. <i>CIL</i> III 8765	<i>L. Vetul[rius] ---], eq. coh. o[ctavae](?) pr[ae]toriae(?)</i>	majka: <i>Aelia Maxima</i> (K)							
72. <i>CIL</i> III 2044	<i>C. Memmius Hierax, optio</i> (K)		frater						
73. <i>CIL</i> III 8744	<i>T. Hevius [---], mil.</i>								
74. <i>CIL</i> III 12901	<i>[---]ius Lici[nius](?)</i>	dijete: [---] (14)							
75. neo- bavljen	<i>[---]us miles</i>						<i>[---]nalis</i> (N, K)		1. – 3. st.

Tablica 2. Osobe s veteranskih natpisa (K – komemorator, N – nasljednik)

R. br.	Vojnik, služba, postrojba	Žena (supruga), djeca i roditelji, (dob)	Brat, sestra (dob)	Hospita (dob)	Oslobodenik, oslobodnica (dob)	Ostalo i nepoznato (dob)	Datacija
II.1. Legionari							
76. ILug 2280	<i>C. Pinarius Scarpus</i> , [ve]t. leg. VII				<i>Pinaria, C. I. (K)</i>		
77. CIL III 2033	<i>Q. Hortensius</i> , <i>Q. f. vet. leg. VII</i>	kći: <i>Hortensia Q. f. Quarta (K)</i> ; sin: <i>L. Corellius I[u]cundus (K)</i>					prije 42. g.
78. CIL III 9711	<i>A. R[utilius] Tuscus</i> , [vet.] leg. VII	sin: <i>A. [Rutilius] Primio</i> ; kćeri: <i>Rutilia [---] (K)</i> , <i>Rutilia Fes[---]</i>					prije 42. g.
79. CIL III 9712	<i>L. Végnonius L. f.</i> , vet. leg. V[III] (vir)	žena: <i>[---]ropaena F[abr]icia (K)</i>					
80. CIL III 2017	<i>L. Cornelius L. [f.]</i> , [ve]t.] leg. XI	sinovi (K)					
81. AÉ 1996, 1215	<i>C. Lollius C. f. Valens</i> , vet. leg. VII C. p. f. (K)	supruga: <i>Hostilia P. f. Secu[nda] (coniux)</i>					
82. CIL III 8764	<i>C. Vatinius Sex. f. Capito</i> , vet. leg. VII C. p. f. (K)				<i>Vatinia Felicula</i>		poslije 42. g.
83. CIL III 9710	<i>L. Pescennius L. f. Saturninus</i> , vet. leg. XI C. p. f. (K)	supruga: <i>Maria Sp. f. Quinta (coniux)</i>					

84. CIL III 2022	<i>L. Fabius L. f. Saturninus</i> , vet. leg. VII [C. p.] f. (K)					<i>Claudia [T] i. Claudi A[II] ypi</i> l. <i>Caesaris</i> , <i>Eucha</i> l.	prijatelj: <i>C. Titius Restitutus</i>	
85. CIL III 2041	<i>C. Lucretius</i> , vet. leg. VII C. p. f. (K)	sin: <i>Provincialis</i>				<i>Firmilla</i> , <i>Tycha</i>	<i>suisque omnibus</i>	
86. Matijević 2017b	<i>C. Aulin[s] C. f. Secundus</i> , vet. leg. VII C. p. f. (coniux)	supruga: <i>Arria Agat(h)emeris</i>					<i>Q. Arrius Prisc[us(?)]</i>	
87. CIL III 9709	<i>T. Octavius T. f. Hister</i> , vet. leg. XI C. p. f. (K)						kontubernal: <i>Acris</i>	poslije 42. g.
88. CIL III 14855	<i>L. Barbis I[---] vet.</i> , leg. XI C. p. f.	žena: <i>Quintia</i> ; kći: <i>Barbia Paula</i> (K); unuka: <i>Silvina</i> (18)						
89. ILIng 2600	[---], vet. leg. VII C. p. f. (coniux)	supruga: <i>Neria Pieris</i> (K)						
90. CIL III 2056	<i>C. Valerius [---]</i> , vet. leg. XI p. [f. ---]					<i>Valerius I[---]</i> (K)		
91. CIL III 8732	[---] <i>reli[us] (?)</i> --- vet. (?) leg. VII C. p. f.	žena (?): [---] <i>f(ilia) Iovenia</i> (K)						
92. CIL III 12909	[---] ve[ter]. leg. [---] VII vel XI C.] p. f. (K)						[--- sibi et] suis	
93. CIL III 2030	<i>T. Fuficius C. f. vet.</i> leg. XX (K)	žena, sin, kći (nepoznata imena)				<i>T. Fuficius T. l. Privatus, Fuficia l. Prisca, Fuficia T. l. Prima</i>		Klaudijeva vladavina
94. CIL III 2004	<i>M. Antonius M. f. Surus</i> , vet. leg. III F. f. (K)	žena: <i>Pasia Prima (uxor)</i>				<i>lib. lib.</i>	rob (?): <i>Hermes</i>	71. g.- kraj I. st.

95. CIL III 2066	<i>M. Utteidius Sallubianus</i> <i>C. Petilius Amanandus</i> , vet. leg. XIII gem., <i>decurio colon.</i> <i>Salonitan., quaestor,</i> <i>pontif.</i>	supruga: <i>Petilia Secundina</i> (<i>coniunx</i>) (K)					ranoflavijevsko doba-sredina 2. st.
96. CIL III 8745	<i>C. Iulius Dolens</i> , vet. leg. X gem. ex bf. cos. (K)	žena: <i>Caelia Bonosa</i> (K)					sredina 2. st.
97. CIL III 2677	<i>L. Titulenus L. f. Respectus</i> , vet. bf. cos. leg. X gem. (<i>maritus</i>)	žena: <i>Titia Myrsine</i> (K)					druga polovica 2. st.
98. ILIug 2207	<i>Valerius Valens(?)</i> , vet. [leg.] X gem. (<i>coniunx</i>)	supruga: [Mar(?)]cia Victori(?)jna (K); kći: [Vale(?)]ria T[-]					kasni principat
99. ILIug 2089	<i>L. [D]omitius [V]alens</i> , vet.[t.] leg. V Mac.	žena (?): A[-]; djeca (?): <i>Domitius(?)</i> ---]; <i>C. Domitius</i> ---]				<i>C. Offoni[us(?)</i> ---], [-]	
100. CIL III 8730	<i>Aurelius Maternus</i> , vet. leg. II Ital. (<i>coniunx</i>)	supruga: <i>Veneria Quarilla</i> (K)					kasni principat
101. CIL III 2064	<i>M. Veratius Severus</i> , vet. leg. XXX Ulp. vic. (K)	žena: <i>Licina</i> ; sin: <i>M. Veratius Severinus</i> (5)					
II.2. Augzilijari i mornari							
102. AE 2009: 1015	<i>C. Iulius Mara</i> , vet. coh. II Cyrrh.					<i>Magnus</i> (K, N)	sredina I. st.
103. CIL III 2065	<i>Virdomarus Tharontis</i> f. <i>missicius alae Claudiae novae</i> (K)			<i>Pama</i>			prve godine Vespazijanove vladavine

104. <i>CIL</i> XVI 38	<i>Venetus Diti f., pedes coh. III Alp.</i>	žena: <i>Madena, Plarentis filia (uxor);</i> sin: <i>Caius</i>				svjedoci na diplo- mi: <i>A. Volumus Expectatus, Q. Orfius Cupitus, Cn. Egnati Vitalis, Sex. Manlius Cinnamus, L. Pullius Speratus, P. Atinius Amer- mnus, L. Pullius Verecundus</i>	13. jula 94. g.
105. <i>AE</i> 2006: 1013	<i>T. Fl. T. f. Lucilius, summus curator equi- tum sing. Aug., C (centurio) coh. VIII Vol.</i>						117.-138. g.
106. <i>CIL</i> III 9708	<i>L. Iulius V[---], vet. coh. VIII [Vol.] (maritus)</i>	žena: <i>Novellia [---] (K)</i>				<i>cognatio s[u]a</i>	2. st.
107. <i>CIL</i> III 12904	<i>[---] Sijlvanus vet. [coh. VIII Vol.] (K)</i>	supruga: <i>[---]ca (coniux)</i> sin: <i>Aurelius Victori- nus (K, N);</i> kći: <i>Iulia (K, N)</i>	<i>frater</i>				kasni principat
108. <i>CIL</i> III 8731	<i>M. Aurelius Varro, vet. coh. I (mill.)</i>						kraj 2. st. – kraj kasnog principata
109. <i>CIL</i> III 2003	<i>P. Domitius Potens, vet. coh. III Alp. (coniux)</i>	supruga: <i>Anthistia Anterotis (K)</i>					
110. <i>CIL</i> III 2047	<i>C. Sabinius Nicias, eq. ex sing. (coniux)</i>	supruga: <i>Flavia Tertia (K)</i>					kasni principat
111. <i>CIL</i> III 2061	<i>Valerius Valentinus, vet. ex. eq. sing. (coniux)</i>	supruga: <i>Sempronia Marcelli- na (K)</i>					

112. <i>CIL</i> XVI 14	<i>Plator Veneti f., centurio classis Ravennis</i>					svjedoci na diplomai: <i>T. Iulius Rufus</i> <i>eques Romanus,</i> <i>P. Vibius Maximus</i> <i>eques Romanus,</i> <i>T. Fanius Celer</i> <i>dec., C. Marcius</i> <i>Proculus dec.,</i> <i>P. Caetennius</i> <i>Clemens,</i> <i>P. Lurius Moderratus,</i> <i>Q. Poblicius Crescentis</i>	5. aprila 71. godine	
113. <i>CIL</i> III 2051 (8580)	<i>L. Sextilius Rufus,</i> <i>vet. ex class. praef. Misenaet.</i>	žena: <i>Papiria Helpis;</i> kćerke: <i>Sextilia Valeria, Sextilia Rufina (K)</i>						
114. <i>CIL</i> III 2020	<i>M. Diomysius Firmus,</i> <i>vet. ex class. praet. Ravenn.</i>	sin: <i>M. Diomysius Firmus (K)</i>						
115. <i>CIL</i> III 14695	Φλ. Ζήνων, ἡμεπίτοξ στόλου Μεσηρινῶν	sin: <i>Ζήνων (K)</i>						kasni principat
II.3. Neodredive postrojbe								
116. <i>CIL</i> III 8721	<i>L. Apuleius Montanus,</i> <i>vet., dec. Iviro col. Aequensium (marius)</i>	žena: <i>Octavia Rufina (K)</i>						
117. <i>ILJug</i> 2103	<i>P. Aelius Proculinus,</i> <i>vet.</i>	kći: <i>Aelia Proculina (K)</i>					<i>Aelius Urbanus (K, N)</i>	
118. <i>ILJug</i> 2106	<i>C. Nertonius Speratus,</i> <i>vet. ex dec.</i>						<i>C. Nertonius Philocyrius (K),</i> <i>C. Nertonius Chrysanthus (K)</i>	kraj 2. – početak 3. st.

119. <i>ILug</i> 2102	<i>Aurelius Saturninus, ex</i> (<i>centurio</i>)	žena: <i>Aelia Messiana (K)</i>					3. st.
120. <i>EDH</i> HD057066	<i>M. Attius Verecundianus,</i> vet. (<i>coniux</i>)	supruga: <i>Cania Ursina (K)</i>					kasni principat
121. <i>CIL</i> III 2059	<i>Valerius Proculus, vet.</i> (<i>coniux</i>)	supruga: <i>[Be(?)]nnia Callitycha (K)</i>					
122. <i>CIL</i> III 9377	<i>Valerius Frontonus,</i> vet. (<i>coniux</i>)	supruga: <i>Claudia Nigrina (K)</i>					kasni principat
123. <i>CIL</i> III 2050	<i>Sestius Nepos,</i> vet. ex s. (<i>maritus</i>)	žena: <i>Aurelia Calliste (K)</i>					
124. <i>CIL</i> III 2042	<i>C. Mas[c]linius Romulus,</i> vet.					<i>Gerontiana</i>	
125. <i>CIL</i> III 2005	<i>Aurelius Apollinaris,</i> vet.	sin: <i>Aurelius Delmaf]ius (K)</i>					kasni principat
126. <i>CIL</i> III 14696a	<i>Max[im]us, vet. (K)</i>	sin: <i>[Mari(?)]timus (27)</i>					

Tablica 3. Osobe s natpisa na kojima se ne razabire je li vojnik aktivan ili veteran (K – komemorator, N – nasljednik)

R. br.	Vojnik, služba, postrojba	Žena (supruga), djeca i roditelji, (dob)	Brat, sestra (dob)	Hospita (dob)	Ostobodenik, ostobodenica (dob)	Ostalo i nepoznato (dob)	Datacija
<i>III.1. Legionari</i>							
127. CIL III 14699	[---] T.f. [--- leg.] VII C. [p.f. ---]					ostobodenici (?): <i>Respe[ctus(?)], [A] basca[ntus (?)]</i>	
128. Neo- objavlje- no	[---] le/g. XI C. p.f. (K)				<i>et lib. suis</i>		poslije 42. g.
129. F. Bulić 1904, 47	[leg VI vel.X]I C. [p.f. ---] (K)					[--- sibi et] suis [---]	
130. AÉ 2012, 1103	[Aure]lius(?) Ferox, [---] leg. II Adt[ur:]	žena: <i>Metro[đora]</i> ; sinovi: [Aure]lius(?) <i>Te[r] rminal[is](?) (K), [Au- re]lius(?) Quintil[anu] s(?) (K)</i>				šurjak (?); [---] <i>B[asilides]</i>	kraj 2.- početak 3. st.
131. CIL III 8743	<i>Gra[us](?, bf. (?)] cos. leg. [---] (coniux)</i>	supruga: [---] <i>Bonon[ia](?)]</i>					
132. CIL III 8749	[---]rius, bf. (K)					[---] <i>egia [---] Lo] ngina, [---]on[ianus]</i>	kasni principat
133. CIL III 12898	<i>Aure]lius Flavius(?), [---] leg. I It[at. ---]</i>	žena: <i>Aurelia [---]</i> ; kći: <i>Aurelia [---] (K)</i>				<i>Aurelia [---]</i>	

III.2. Augzilijari i neodredive postrojbe						
134. CIL III 12902	[---] coh. V/III Vol. (conux)	supruga: [Po]mpeta Firmi[na(?)] (K)				kasni principat
135. CIL III 8776 (14247)	[---] chor[--- Volun] tario[r.] (conux)	supruga: [Ma]tura(?) (K)				kasni principat – sredina 3. st.
136. CIL III 12901	[---] ius Lici[nius(?)] (K)	dijete: [---] (14)			[---]	kasni principat

Life companions of Roman soldiers mentioned on the funerary inscriptions from Salona during the time of the Principate

The paper analyzes 136 soldiers' inscriptions from Salona from the time of the principate, which, in addition to the name of a soldier or veteran, contain the name of one or more persons. At least 190 persons related to soldiers and veterans were mentioned in various contexts. Most often, it is their wives (*coniunx, uxor*) with whom they had children, then the freedmen and freedwoman named or by the usual syntagm (*lib. libertabusque*), parents, blood brothers, sisters, brothers in arms, friends, slaves, *hospitae*... Some of them are also listed as heirs of deceased soldiers and veterans. Only few inscriptions don't indicate the character of the relationship between a soldier and a person, but it can still be assumed. An attempt was made to determine who commemorated whom, and the analysis of the names should make it possible to determine the origin of these persons and their social status.

Key words: Salona, tombstones, Roman army, soldier, veteran, *contubernalis*, family, *familia*, relatives, freedman

Ključne riječi: Salona, nadgrobni spomenici, postrojbe rimske vojske, vojnik, veteran, *contubernalis*, obitelj, *familia*, srodnici u 1. i 2. koljenu, oslobođenici

Ivan Matijević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu,
Poljička 35
21000 Split
imatijev@ffst.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

51

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2019.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 51, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršni urednik / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*